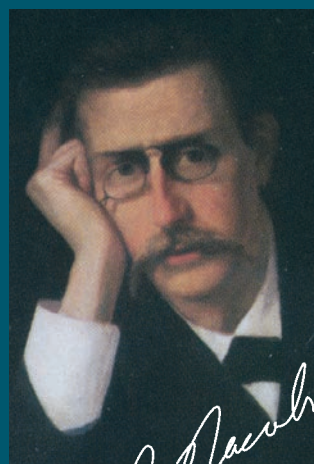


JACOBSENIANA

SKRIFTER FRA J. P. JACOBSEN SELSKABET



J. P. Jacobsen.

JACOBSENIANA

Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 8, 2014

Udgiver:

J. P. Jacobsen Selskabet, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted
samt Institut for Æstetik og Kommunikation, Aarhus Universitet, Lan-
gelandsgade 139, 8000 Århus C

Redaktion:

Jørn Erslev Andersen og Svend Sørensen

Dtp:

Karin S. Fredsøe, Tilde Grafisk

Tryk:

AKA-PRINT a/s

Oplag:

250

© J. P. Jacobsen Selskabet og forfatterne

ISBN 978-87-88945-38-6

Gratis for medlemmer af J. P. Jacobsen Selskabet.

Kan i begrænset omfang rekvireres ved henvendelse til J. P. Jacobsen
Selskabet, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted

Elektronisk udgave på J. P. Jacobsen Selskabets hjemmeside:
www.jpjselskabet.dk

FORORD

For J. P. Jacobsen Selskabet er det opmuntrende at erfare, at J. P. Jacobsens navn til stadighed dukker op i medierne. Således bragte Weekendavisen den 9. august 2013 en stor artikel i anledning af Gyldendals genudgivelse af Niels Lyhne i serien »Danske Klassikere«. Artiklen var skrevet af én af avisens egne medarbejdere, Nanna Goul, der er cand.mag. i litteraturvidenskab og filosofi fra Københavns Universitet. Hun debuterede i 2012 med romanen *Privat skov*, en satirisk samtidsroman om at søge efter det simple liv i pagt med naturen. Vi har fået tilladelse til at bringe Nanna Gouls artikel, der er et forfriskende eksempel på, at et nutidigt sprog kan fungere som »støveklud« i forholde til de gamle klassikere.

I mere end 300 år har historien om Marie Grubbe beskæftiget og inspireret forfattere til at give deres version af den adelige dame, der efter to mislykkede ægteskaber begav sig »udi Ægteskab med en gemeen Matrods«, som Holberg udtrykte det. Per Jacobsen giver i sin artikel *Digternes Marie Grubbe* en samlet oversigt over de mange figurer, som Marie Grubbe har lagt krop til. Per Jacobsen var 1968–2005 lektor ved Slavisk institut ved Københavns Universitet med sydslaviske sprog og litteratur som område. Han har udgivet utallige artikler om serbokroatisk og tjekkisk og oversat litteratur fra disse sprog til dansk. I Jacobseniana nr. 6 skrev han om den kroatisk forfatter Miroslav Krležas forhold til J. P. Jacobsen.

De følgende to artikler *Alle mine Roser* og *Amorøse Visioner* er Søren Sørensens bearbejdning af det foredrag, som han holdt i forbindelse med generalforsamlingen i april 2013. Den første artikel omhandler litteraturens gæld til dialekter. I den anden artikel trækkes nogle lange udviklingslinjer, og man kan læse, at der går en lige linje fra *Decameron* til J. P. Jacobsen. Søren Sørensen er formand for Selskabet Bellman og for Samrådet for de Litterære Selskaber i Danmark. Han har tidligere været medlem af bestyrelsen for J. P. Jacobsen Selskabet.

Selskabets formand slutter artikelrækken med historien om et maleri og et brev på Thisted Museum. Maleriet er malet af den fynske malermester Peter Syrak Hansen, og brevet er skrevet af J. P. Jacobsens bror William.

Dette nummer af Jacobseniana kan sammen med tidligere numre ses på Selskabets nye hjemmeside: www.jpjselskabet.dk.

Redaktionen

Hos somme Mænd er Hovedet ikke
Legemets Krone, men simpelthen
en Fortykkelse af Halsen.

Strøtanke

J. P. Jacobsen

J. P. Jacobsens blærerøvsagtigt velskrevne Niels Lyhne blev af koryfæer som Freud, Thomas Mann, James Joyce og Rainer Maria Rilke prist som en slags gudløs bønnebog. Halleluja! Nu genudgives den henført maleriske fantastroman.

Nanna Goul

Ondelyhneme!

Det er interessant at bemærke, hvor solidt fæstnet en så flagrende størrelse som fantasien eller drømmeren står inden for den kanoniserede danske litteratur. Man kunne nævne Mikkel Thøgersen i Jensens *Kongens Fald*, Per i Pontoppidans *Lykke-Per*, Jørgen i Paludans *Jørgen Stein* og så sandelig også *Niels* i J. P. Jacobsens *Niels Lyhne*. Alle tænker de stort og lader deres drømme vokse endnu længere, men altid mødes deres stræben af kyniske benspænd fra den virkelighed, der ikke giver sig af med af sy fantastiske klæder til drømmepriser.

Jeg ved ikke, hvad man skal lægge i det. At denne drømmer, der så ofte sendes ud i dansk litteratur, nærmest er chanceløs; han *skal* miste modet, idealerne og ofte livsdriften. Det er bare helt umuligt at slippe ud af de gamle, plørede træsko. Han kan bare ikke – efter alverdens ulyksalige og komplicerede kærlighedsforhold – undgå at gifte sig med en frodig dansk pige med kornblomster i håret og lidt fornuftigt flomme på sidebenene. Sådan er det. Prøv på andet, og du fejler.

Sådan ligger landet også i J. P. Jacobsens *Niels Lyhne*, der måske er den mest rendyrkede fantastroman af dem alle; på en gang dybt sværmerisk, sfærisk og romantiserende – og samtidigt sært pessimistisk og nedslående. Udviklingsromanen, der udkom i 1880, tog den europæiske kunstnerelite med storm, med dedikerede fans som bl.a. Thomas Mann, Hugo von Hofmannsthal og Freud, ja den tjekkisk

fødte digter Rainer Maria Rilke lærte sig tilmed dansk for at kunne læse Jacobsen!

Herhjemme var modtagelsen noget anderledes, hvilket ikke mindst hænger sammen med, at man – og her tænker jeg især på brødrene Brandes – havde forventet sig en mere fornuftig og opbyggelig prosa fra den ateistiske forfatter, der var en kendt skikkelse inden for det moderne gennembrud. Og som tilmed var uddannet botaniker, havde oversat flere af Darwins værker til dansk og gud hjælpe mig havde modtaget universitetes guldmedalje for sin afhandling om ferskvandsalger!

Men nej, den fornuftige botaniker sprang i *Niels Lyhne* i stedet ud i en drømmende og nyromantisk sammenbrudsroman præget af et højstemt og svulmende sprog. Hvor det ene billede tog det andet, som tæt omslyngede blomsterranker, og mange mente ganske enkelt, at det – sprogligt – var for meget. Just too much.

Lad os derfor med det samme kaste os ud i denne »for-megethed«, som da vitterligt er en faktor, som læseren skal forholde sig til, når man går om bord i *Niels Lyhne*. Enten bliver man helt og aldeles forelsket eller ukontrolleret ærgerlig. Puritanske og overbeviste minimalister kaster sig velsagtens ud af vinduerne. Så lad os prompte skille fårene fra bukkene, her, hvor den første »vidunderlighedsverden« – nemlig den første barndom – er begyndt at ebbe ud for Niels Lyhne derude på landet, og verden langsomt begynder at vise sig, som den faktisk er:

»Og Aarene svandt, og Verden var ikke mer den Vidunderlighedsverden, den før havde været; disse dunkle Kroge bag de trøskede Hyldetræer, disse hemmelighedsfulde Loftskamre, og hin skumle Stenkiste under Klostervægen – Æventyrets Rædsel boede der ikke mere; og denne lange Banke, der ved det første Lærkeslag skjulte sit Græs under Tusindfrydens purpurrandede Stjerner og Himmerignøglernes gule Klokker, Aaen med dens fantastiske Skatte af Dyr og Planter, og Sandgravens vilde Bjergskrænter med deres sorte Springstene og søvglimtende Granitbrokker, – det var Alt sammen kun

*fattige Blomster, Dyr og Stene; - Feens straalende Guld var visnet til Løv
igjen.»*

Nå, hvad siger De så? Tja, selv er jeg fuldkommen flyvende efter denne passage, som jeg ikke mener, man kan citere ofte nok, og det kan man da bl.a. ikke, fordi det jo netop ikke er blomsterranker på en opstyltet hornlygte: Altså, det er jo ikke meningsløs ornamentik eller små pyntepuder, som forfatteren har lagt yndigt i hvert hjørne af siderne – nej – det er en fuldkommen præcist beskrivelse af den affortryllelse, der sker når barndommen er ved at være forbi, udtalt af en sand fantast!

Og ganske lige så overrumplende fortsætter J. P. Jacobsen romanen om Niels Lyhne, der lige fra barnsben befinder sig i et slemt dilemma mellem drømmen og den jordnære virkelighed. Moderen, der i virkeligheden er en værre fantast end sønnen og svæver rundt i klokkeblomsterne, mens faderen roligt ser ud over markerne med et halmstrå i mundvigen – og Niels Lyhne vakler lidt fra side til side. Inden han vender snuden mod København for at studere, når han dog at opleve en barndomsforelskelse i den smukke – og netop københavnske faster – der imidlertid dør af sygdom, mens hun bor på gården hos Niels og familien. Her beder Niels til Gud om, at han dog må skåne fasteren – men Gud hører ingenting. Niels svarer denne tunghøre Gud med en livslang ateistisk overbevisning, et tema, der gennemspilles igennem hele romanen, men altså ikke med den optimistiske klang, som man gerne så blandt det moderne gennembruds mænd og damer. Niels Lyhne finder nemlig ingen trøst i Guds død, som han oprindelig havde troet ville give en slags frisættelse, eller som han siger det et sted: *»Der er ingen Gud, og Mennesket er hans Profet!« sagde Niels bittert, men også bedrøvet.* Jo, både bittert og bedrøvet...

Som det er set før, forsøger Niels at stoppe hullet i himlen med en kunstnerisk overbevisning og tilværelse. Han føler sig kaldet til at være digter – og hans følelser bærer ham i mod forskellige umulige

forhold, som han som en sand poet dramatiserer og romantiserer på passende og ulyksalig vis. Indtil han endelig møder den kernesunde kvinde i høet med friskmalet mælk i drikkedunken... Som dog inden længe dør sammen med deres fælles barn. Nej, lykken skal ikke tilkomme drømmeren, selv ikke, når han lader sig nøje med de enkle glæder i bondelandet.

Sigende nok for Niels Lyhne, der altså betragter sig selv som digter, og hele romanens pessimistiske livssyn, er, at han aldrig får publiceret noget digt noget steds. Hans drømme finder aldrig nogen konkret form, eller som det så malende hedder sig i romanen:

»Niels Lyhne havde ingen Stjerne. Han vidste ikke hvad han skulle gøre med sig selv og sine Evner. Det var godt nok han havde Talent, han kunne blot ikke bruge det, men gik omkring og følte sig som en Maler uden Hænder. Hvor han misundte dem de Andre, Smaa og Store, som, hvor de saa greb hen i Tilværelsen, altid fik fat i en eller anden Hank! – for han kunne slet ingen Hanke finde.«

Nej. Og denne hank griber meget få af romanens karakterer i øvrigt, som også – nu afdøde – Jørn Vosmar skriver i sit glimrende efterord til genudgivelsen: *»Digteren Niels får intet digtet, maleren Erik maler ikke, sangerinden madame Odéros helbred tåler ikke, at hun synger, og musikelskeren Bigum er tunghør.«* Tja, sådan må det naturligvis forholde sig i en ægte fantastroman; det, man eftertragter, og det, livet tildeler én, ligger så urimeligt og ironisk langt fra hinanden. Og måske var det netop det, som – til broderen Edward – fik Georg Brandes til at konstatere, at *»Det er jo en Fandens dygtig Bog, men saa forbandet underjordisk.«* Det var bestemt ikke ubetinget ment som et kompliment, men sådan kan man alligevel udmærket opfatte *Niels Lyhne* – som forbandet og syngende underjordisk!

J. P. Jacobsen: Niels Lyhne, 267 sider, Gyldendal, i serien »Danske Klassikere«. Efterord af Jørn Vosmar, tekstudgivelse og noter ved Klaus Nielsen.

Per Jacobsen

Digternes Marie Grubbe

Igennem fire århundreder har historien om Marie Grubbe beskæftiget sindene, vakt misundelse og forargelse, og inspireret forfattere til at give deres version af det tilsyneladende uforklarlige i, at en adelig dame, efter to standsmæssigt jævnbyrdige men mislykkede ægteskaber, som Holberg siger: »begav sig udi Ægteskab med en gemeen Matrods.«

De første, skriftlige vidnesbyrd om Marie stammer fra retsudskrifter og forhørsprotokoller i forbindelse med hendes skilsmisseskrifter og fra de breve, som hendes far skrev til kongen for at klage over hendes ulydighed eller anmode majestæten om at forvise hende til Bornholm. Derudover har Maries historie uden tvivl været i folkemunde og et yndet samtaleemne. Den norske forfatterinde Camilla Collett har sikkert ret, når hun i en anmeldelse af J. P. Jacobsens *Fru Marie Grubbe* siger: »I to hundrede år har man betragtet Marie Grubbe som et uhyre, en kvindelig rebel, og i lige så mange år har hendes minde kun vakt mændenes på engang irriterede og tilfredstillede hævnfølelse og kvindernes dydigste afsky.«¹

Ludvig Holberg

Ludvig Holberg var den første, der litterært beskæftigede sig med Marie Grubbe. Hans epistel 89 har været udgangspunkt for den efterhånden lange række af værker, der skildrer Maries liv og skæbne.

Det hele begyndte med pesten i København. I 1711 kom den frygtede sygdom til byen, og en panikagtig flugt fra byen begyndte.

I Camilla Collett, *Fra de stummes leir*, Ny illustreret Tidende, Kristiania, 4. 2. 1877, citeret efter Otto Jørgensen, *Omkring fru Marie Grubbe*, København 1972, s. 61

Kongefamilien forlod byen. De velhavende borgere slog sig ned på deres landsteder i sikker afstand af smitten. En, der ikke havde noget landsted, men bare ville væk, var den unge student Ludvig Holberg, der nåede til Falster, og lejede sig ind i Borrehuset ved Grønsund, hvor Marie Grubbe og hendes mand Søren Ladefoged boede som færgesfolk. Da Holberg kom til Borrehuset sad Søren fængslet, fordi han – i drukkenskab og måske af vanvare – havde dræbt en skipper fra Dragør.

Mange år senere – i 1748 – skrev Holberg i sin epistel om sit møde med den forhen så fejrede og fornemme adelsdame fra Tjele, der altså var endt som færgeskone. Som ægte oplysningstid-forfatter så Holbergs sunde og rationelle fornuft Maries historie som et eksempel på et usædvanligt, men absolut ikke enestående eller mærkværdigt udslag af elskovsdriften, og delte ikke forargelsen eller forundringen over at et aktuelt eksempel, hvor

»... en saa pen Jomfrue som N.N. haver kunnet fatte Kiærlighed til M.M., og indladet sig i Ægteskab med en Person af saa slette Qualiteter, og om hvilken intet andet kand siges, end at han er een af de største Tabacs-Smøgere udi Landet. Jeg derimod forundrer mig ikke derover, [...] den foranderlige Smag foraarsager, at hver Jomfrue bliver gift, hver Mad ædt, og hver Bog læset.«

Om Marie Grubbe, som ikke nævnes ved navn, uden at der kan være tvivl om, hvem den høj-adelige dame er, siger Holberg:

»Et andet Eksempel af vor Tids Historie er udi en Høy-Adelig Dame, hvilken havde en u-overvindelig Afskye for hendes første Ægtefælle, skjønt han blant alle Undersaatter var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi i Riget; og varede dette indtil paafulte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredje Gang begav sig udi i Ægteskab med en gemeen Matrods; med hvilken, endskiønt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde, sig at leve langt meere fornøyet, end udi det første Ægteskab. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Huus, som var ved et Færgested udi Falster,

paa samme Tiid, da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgierning. Saa at det synes, at just det, som kunne være afskyeligt for andre, var Tønder til Elskov og Fornøjelse hos hende.»

På grundlag af denne korte, autentiske beretning, har mange forfattere naturligt nok inddraget Holberg enten som kilde eller ligefrem som person i deres skildringer af Marie Grubbe. Hos J. P. Jacobsen er mødet mellem Holberg og Marie centralt, og deres samtale går på den ene eller den anden måde igen hos mange af de senere forfattere.

Steen Steensen Blicher

Med novellen *Brudstykker af en landsbydegns dagbog* fra 1824 var Steen Steensen Blicher den første efter Holberg, der skrev om Marie Grubbe. Som Holberg nævner han ingen navne; Marie er en frøken Sophie, datter af nådigherren til Tjele, hvis navn heller ikke nævnes, og handlingen tager sin begyndelse i 1711, altså på et tidspunkt, hvor den rigtige Marie var 68 år gammel. Ulrik Frederik Gyldenløve, Marie Grubbes første mand, er bare »hans excellence hr. Gyldenløve«.

Novellen er landsbydegns, Morten Vinges dagbog, og det er naturligtvis ham, der er hovedpersonen, og det er hans livshistorie, der fortælles, fra det fjortenårige dydsmønster af en discipel hos præsten i Føulum, over underdanig lakaj hos »nådigherren« på Tjele, til pelsjæger i Sibirien og sluttelig tilbage i Tjele som melankolsk og livstræt degn. Den smukke og livlige frøken Sophie fra hans tid på herregården er hans store forelskelse og livs eneste kærlighed, men samtidig et sørgeligt eksempel på denne verdens forgængelighed, det *Ak, hvor forandret*, der som et ledemotiv går gennem Blichers forfatterskab, nok tydeligst og smerteligst netop i denne dagbog. Frøken Sophies bryllup med Gyldenløve bliver ikke til noget. Begge mister interessen. Efter den mislykkede forlovelse rømmer frøken Sophie gården sammen med Mortens barndomsven, skytten Jens, som hun

i hemmelighed har været kæreste med. Og dermed er de begge ude af historien i mange år, imens Morten er soldat i den store nordiske krig, bliver taget til fange af svenskerne, sendt i krig mod russerne, og ender så langt borte hjemmefra som i Sibirien. Da han mange år efter er hjemme i Danmark igen kommer den chokerende overraskelse:

»Det er ikke for min plaiser, at jeg atter tager pennen; men dersom nogen efter min død skulle få øje på denne journal, skal han dog se, hvorlunde synden lønner sine børn. Jeg gik hin bedrøvelige dag og forlystede mig med en promenade i vor smukke Have. Som jeg går forbi den åbne stakitport, står der en mand, hvis ansigt forekom mig bekendt, uagtet et sortgråt, tykt skæg og et skummelt øjekast næsten forskrækkede mig. »Er du også her?« sagde han med et sært grin. Stokken faldt fra min hånd, og alle mine lemmer skælvede – det var Jens. »Herre, du min Gud!« sagde jeg; »skal jeg finde dig her? Hvor er frøken Sophie?« Han stødte en drøj ed ud: »Frøkenet har S ... taget og frueskabet med; men vil du se min hjerteelskede kone, så ligger hun derhenne og luger. »Soffi!«, skreg han, »her er gammel bekendter!« Da vendte hun sig halvt om – hun lå på knæene tre skridt fra mig – så et øjeblik på mig og gav sig igen til at luge. Jeg fornåm ikke den mindste bevægelse i hendes ansigt! Dette ansigt! Dette fordums så dejlige ansigt. Hvor var det forandret! Bleggult, rynket, fortrædent så det ud, som om det aldrig nogen sinde havde smilet.«

Dette dramatiske højdepunkt bliver denne skæbnesvangre konfrontation med synden og faldet, oplevelsen af livets omskiftelighed. Morten hører parrets historie af sin herre i Korselidse:

»I Danmark i Tyskland har de flakket om fra en stad til en anden – han spillede på valdhorn, og hun sang og spillede på lut; derved opholdt de livet, og når dette ej kunne strække til, drev hun endnu en næringsvej, som det sønderriver mit hjerte at tænke på.«

Den alvorstunge lære, som den fromme og gudfrygtige degn drager af sit liv og af sin ungdoms uengældte kærlighed, er udtrykt i dagbogens bibelske slutord om livets forgængelighed:

»Anlangendes et menneske, hans dage er som græs; som et blomster på marken, så skal han blomstre. Når vejret farer over det, da er det ikke mere,

og dets sted kender det ikke mere. Men herrens miskundhed er fra evighed indtil evighed.«

H. C. Andersen

Der gik derefter igen mange år, før en forfatter tog Marie Grubbestoffet op. Det var H. C. Andersen, der i 1870 udgav eventyret *Høns-Grethes familie*, der som noget nyt nævner Marie Grubbe ved navn^{II}. Georg Brandes kritiserede i et essay *Høns-Grethe*, fordi:

»... rammen ikke kan optage noget, der for poetisk at komme til sin ret udfordrede en dyb sjæleskildring, en alvorlig dramatisk eller romanagtig udvikling. En kvinde, som den Marie Grubbe, af hvis interessante liv Andersen giver en skitse i *Høns-Grethe* fortæller, er altfor meget karakter til at det skulle være en æventyrdigter muligt at fremstille eller forklare hendes væsen;«^{III}

Dette er naturligvis ubestrideligt, men at give en dyb sjæleskildring har nu nok heller ikke været Andersens ærinde. Skildringen af Marie og hendes ægteskaber er summarisk og overstået i korte og slagfærdige sætninger. Om Ulrik Frederik Gyldenløve siges det kort og godt:

»Stort skjøtter jeg ikke om ham!« sagde Marie Grubbe, men hun vragede ikke landets fornemste mand, der sad ved kongens side. Sølvtoj, uldent og linned gik med fartøj til Kjøbenhavn; hun gjorde rejsen over land i ti dage. Udstyret havde contrair vind; der gik fire måneder før det kom did, og da det kom, var fru Gyldenløve borte. »Før vil jeg ligge på blågarn end i hans silkeseng!« sagde hun. »Hellere går jeg på mine bare been end kører med ham i karosse!«

Og om hendes anden ægtemand, den rå og plumpe Palle Dyre, siges det:

»Krop og kræfter havde Palle Dyre; han drak som en svamp, han var som en tønde der ikke kunne fyldes; han snorkede som en hel svinestald: rød og opdunstet så han ud. En dag stod bordet dækket og maden blev kold; Palle

II H. C. Andersen, *Tre nye eventyr og historier*, 1870

III Georg Brandes, *Kritiker og Portraiter*, 1870

Dyre var på rævejagt og fruene var ikke at finde, – Palle Dyre kom hjem ved midnatstid, fru Dyre kom hverken til midnat eller morgen, hun havde vendt sin ryg til Nørrebæk, var redet bort uden hilsen og farvel.»

Søren, Maries barndomsven, finder hende syg og hjælpeløs på heden og bærer hende om bord på det skib, han sejler med, og så var de et par.

Det, man ved første øjekast måske kunne mene om eventyret *Høns-Grethes familie* er, at det ikke er et rigtigt eventyr, fordi det bygger på en autentisk persons, Holbergs historie om anden autentisk person, Marie Grubbe. Men alt kan blive til eventyr, »hvis man kan hitte på«, som Andersen selv siger^{IV}. I *Høns-Grethes familie* er rammen om Maries barndom og opvækst et romantisk og dystert Tjele, der leder tanken hen på Ossians digte. Råger, krager og alliker kredser skrigende om den skumle borg med de tykke mure og små vinduer, i skovene færdes ulve og vildsvin. Så eventyrstemningen er sat. Men Marie Grubbe er kun en del af *Høns-Grethes* historie. Det siges et par gange, at det er Marie Grubbe, der er hovedpersonen, men

»... derfor glemme vi ikke Høns-Grethe [...] Den danske historieskriver Ludvig Holberg [...] fortæller i sine breve om Marie Grubbe, hvor og hvorledes i verden han mødte hende; det er nok værd at høre, derfor glemme vi slet ikke Høns-Grethe, hun sidder glad og godt i sit stadselige hønseluus.»

Mødet mellem Holberg og Marie og deres samtale er med hos Andersen, som få år senere også hos J. P. Jacobsen. Men de to samtaler er vidt forskellige. Hvor forholdet til gud og saligheden for ateisten Jacobsen var påtrængende og centralt, er ordskiftet mellem Marie og Holberg hos den socialt indignerede Andersen et spørgsmål om den jævne mands retsstilling og om lighed for loven. Om sin mand, Søren siger hun:

»Han har af våde begået drab på en Dragør skipper og må derfor nu i tre år arbejde i jern på Holmen. Han er kun en gemeen matros, så må loven have sin gænge. »Loven gjælder også den høiere stand!« sagde Holberg. »Troer I!«

IV H. C. Andersen, *Hvad man kan hitte på*, 1870

sagde mo'er Søren og så ind i ilden, men så begyndte hun igjen. »Har I hørt om Kai Lykke, der lod rive ned en af sine kirker, og da præsten Mads dundrede derover fra prædikestolen, lod han hr. Mads lægge i bolt og jern, nedsætte en ret, og dømte ham selv at have forbrudt sin hals, den blev også hugget over; det var ikke vådes gjerning og dog blev Kai Lykke den gang frank og fri!« »Han var i sin ret efter den tid!« sagde Holberg, »nu ere vi ude over den!« »Den kan I bilde tosser ind!« sagde mo'er Søren...«

Høns-Grethes familie sammenfatter Maries historie igennem tre generationer. Det er en lang beretning, der ender i resignation og mildner den krasse og virkelige historie og giver indholdet et Andersens-eventyrs forsonende skær. Den stærke og egenrådige Marie Grubbe har ligget i et svaneæg, men hendes datterdatter, Høns-Grethe, som Andersen har digtet ind i sit eventyr, (Marie Grubbe døde barnløs) ender i hønsehuset og er glad og tilfreds med det. Selv om man har ligget i et svaneæg, kan man dog ende i hønsehuset. Sådan skrev Andersen 26 år efter *Den grimme ælling*.

J. P. Jacobsen

Det store, altoverskyggende værk om Marie Grubbe er uden nogen tvivl J. P. Jacobsens *Fru Marie Grubbe, Interieurer fra det syttende århundrede*. De første to kapitler *Af Marie Grubbes Barndom. Interieur fra det syttende Aarhundrede* (bemærk entalsformen!) blev skrevet i København i foråret 1873 og året efter offentliggjort i første nummer af Georg og Edvard Brandes' tidsskrift *Det nittende Aarhundrede*. Resten af romanen blev skrevet i løbet af de to næste år, og udgivet i december 1876 i et oplag på 1.250 eksemplarer, der hurtigt blev udsolgt, så et nyt oplag på 1.500 eksemplarer så dagens lys allerede den 15. februar 1877.

Næppe nogen anden dansk roman har siden sin udgivelse været genstand for så mange analyser og undersøgelser som *Fru Marie Grubbe*. Mange har naturligt nok interesseret sig for, hvor J. P. Jacobsen har hentet sit stof. Forbindelsen til Holberg er tydelig; han optræder som bekendt i romanens slutkapitel, og H. C. Andersens eventyr har

J. P. Jacobsen også kendt. I et brev til Edvard Brandes fra marts 1873 skriver han om Marie Grubbe: »Du ved det er hende der står om i *Holbergs Epistler* og i *Hønseregthe af Andersen*«^V Derudover har mange ment at kunne udpege fransk realisme og naturalisme eller ligefrem Darwins teorier som J. P. Jacobsens vigtigste forudsætninger^{VI}, og på grund af hans tilknytning til Brandeskredsen, så toneangivende forskere i Danmark igennem det meste af det 20. århundrede helst J. P. Jacobsen som naturalist og repræsentant for det moderne gennembrud. I Tyskland og især i Østrig, derimod, opfattede man ham som en af de vigtigste inspirationskilder for symbolismen. Jørn Erslev Andersen rammer nok mere rigtigt, når han karakteriserer *Fru Marie Grubbe* som »En gådefuld og stærkt moderne legering af romantik, historisk realisme, romantisk og zolask naturalisme, symbolisme og dekadence uden andre faste holdepunkter end naturens fantasi og fantasiens natur.«^{VII}

Moralsk fald?

Herman Bang rejste i et essay kun få år efter romanens udgivelse spørgsmålet, om Maries liv er et moralsk og menneskeligt fald. Han mener tilsyneladende ja:

V Om Jacobsen-receptionen i Danmark og i udlandet, se f.eks. *Omkring Marie Grubbe* ved Jørgen Ottosen 1972 og *J. P. Jacobsens spor i ord, billeder og toner*, Tolv afhandlinger udgivet af J. P. Jacobsen-selskabet i hundredeåret for digterens død ved F. J. Billeskov Jansen, Kbh. 1985; specielt for det tyske sprogområde: Bengt Algot Sørensen, *J. P. Jacobsen und der Jugendstil – Zur Jacobsen-Rezeption in Deutschland und Österreich*, *Orbis Litterarum* 33, 1978 og Klaus Bohnen, *Niels Lyhne in Deutschland*, *Skandinavistik*, Heft 11, 1979; derudover: Per Jacobsen, *J. P. Jacobsen og Miroslav Krleža*, *Jacobseniana* 6. Thisted 2012

VI Bl. a. Poul V. Rubow: »Man kan ikke tænke sig *Marie Grubbe* og *Niels Lyhne* uden *Salambô* og *Madame Bovary*«, *Jacobseniana*, oprindelig trykt i *Tilskueren* 1927, eller Olle Holmberg: »*Fru Marie Grubbe* er, som människostudie betraktad, en darwinistisk roman«, *Darwinistiske människoskildring. Anteckningar till Fru Marie Grubbe*, citeret efter Jørgen Ottosen, nævnte værk s. 233, henholdsvis s. 245

VII Jørn Erslev Andersen, *J. P. Jacobsen – forfatterportræt*, *Arkiv for Dansk Litteratur* 2003

»Lad os forsøge at tro – hvad forfatteren vil – at sjælen hos Marie lærer at elske gennem legemets elsker. Det kan jo tænkes; men læseren kan dog ikke værge sig imod den forestilling, at dette pludselige elskovsblus er Maries første fald på den bane, der lader hende havne som færgeskone i Falsters færgegård. Men – og dette er sagens kjærne – efter Jakobsens mening er der intet fald, vejen til færgegården er for Marie en vandring opad, fremad.«^{VIII}

Georg Brandes mente, som også Jacobsen selv, at Marie ikke synker moralsk, fordi hun vælger den simple kusk for den elegante og fornemme kongesøn, og Jacobsen uddybede selv denne opfattelse i et brev til Edvard Brandes: *»Jeg troer ikke en bog kan interessere os, når den ikke er en tro skildring af et eller flere menneskers kamp for tilværelsen, således forstået: en kamp mod det, der er til, for at være til på sin egen måde.«* Hvornår denne kamp begynder for Marie er nogenlunde klart. Som ung pige følger hun med, tager farve af omgivelserne. Glider ind i det fashionable liv i hovedstaden, gifter sig, ikke af tilbøjelighed, men fordi det gør man og fordi nogen har arrangeret det for hende. Hun bærer den lange ensomhed og isolation under Ulrik Frederiks rejse til Spanien, for sådan er en hustrus lod. Først efter den voldsomme konflikt med ham på Aggershus, gør hun oprør mod konventionerne for at leve sit eget liv.

Det er påfaldende, at vi ingen steder i romanen finder Marie fremstillet i et lys, der på nogen måde nedsætter hende moralsk. Selv om Jacobsen gennem sine omfattende studier af Marie og hendes tid skulle have haft kendskab til hendes udenomsægteskabelige forbindelser, har han holdt dem ude af sin historie. Maries kamp for at være til på sin egen måde er pletfri.

Elskov

Syvende kapitel er om det liv, der udfoldede sig i København, efter

VIII Herman Bang, *Realisme og realister*, 1879, s. 78, Det elskovsblus, Bang taler om, er Maries forelskelse i Ulrik Frederik Gyldenløve.

at den svenske belejring af byen var endt. Kapitlet er ikke kun et digterisk genrebillede eller en historisk kulisse. Et selskab af betydningsfulde damer og herrer samles på et traktørsted i byen, da »[...] det hele København delte sin tid mellem at skænke som vært og drikke som gæst.« Det fornemme selskab taler, som i et københavnsk *Symposion* anno 1660 om *elskov*. Der er enighed om elskovs magt og styrke... »stor elskov drager stort læs«, mener Axel Urup, og Oluf Daa bekræfter, at »elskov – at forstå – den er stærk«, eller som Rosenkrands udtrykker det, er »som Herkules udi fruentimmersdragt, af lader er den mild og charmant og ser ud som idel veghed og tamhed, men ligegodt har den i sig kraft og listighed nok til at føre igjennem de tolv herkuliske prøver tilhobe.« Gyldenløve mener karakteristisk nok, at elskov er »idel lystighed og pragt«, hvorimod Marie holder:

»... *elskov for at være lig en demant, for ligesom demanten er skøn og prægtig at se til, sådan er og elskov skøn og liflig, og ligesom demanten er giftig for den, der nedsvælger den, således er elskov en slags forgiftighed eller skadelig rasenheds sot for den, der bliver beladt dermed, aldenstund en da skal gøre sit jugement efter de synderlige fagter, en antræffer hos amoureuse personer, og efter den remarkable diskours, de føre.*« (s. 113). Citaterne fra Fru Marie Grubbe er J. P. Jacobsen, samlede skrifter, 5. udgave, København og Kristiania, 1906.

Her taler naturligvis den uskyldige og dydige 17-års pige, der kun kan have en mening om elskov ud fra »amoureuse« personers opførsel. Men at elskov er farlig, forgifter og fører til vanvid, har hun jo i hemmelighed oplevet ved Ulrik Christians dødsleje. Det, der i denne samtale kaldes elskov har i romanen mange navne: *længsel, higen, elskov, attrå, kærlighed*, alt sammen sider af den kraft, der driver Marie og som sådan er romanens vigtigste motiv.^{IX} For Marie er der

IX Sven Møller Kristensen: »Drivkraften i Marie Grubbes liv bliver som oftest betegnet med ordet »længsel«. Det er et udtryk for *Eros*, den althedskende magt i naturen [...] *Eros* er hovedmotivet, den bevægende kraft, i hele romanen såvel som i hovedpersonens skæbne«, *Digting og livssyn* s. 40–41

bestemt ikke er tale om et darwinistisk parringsvalg, og det er alt for forenklet at tale om hende som en kvinde i sine drifters vold, men det er tydeligt, at hendes forestillinger og forventninger fra hendes første dagdrømme går i retning af underkastelse og ydmygelse:

»I stuen med de røde purpurtæpper og den forgylde alkove ligger Griseldis for markgrevens fødder, men han støder hende bort; nys har han revet hende op fra det lune leje, nu åbner han den smalle rundbuede dør, og den kolde luft strømmer ind på den stakkels Griseldis, der ligger på gulvet og græder, og der er intet andet mellem det kolde nattepus og hendes varme, hvide legeme end det tynde, tynde lin. Men han jager hende ud og låser døren efter hende. Og hun trykker den nøgne skulder op til den kolde, glatte dør og hulker og hører ham gå blødt inde på gulvets tæpper, og gennem nøglehullet kommer lyset fra den duftende kerte og sætter sig som en lille, rund sol på hendes blottede bryst...« (s. 8)

Denne grumme historie, der oprindeligt stammer fra Boccaccios *Dekameron* (1350), vandrede Europa rundt i folkebøger, der også nåede Danmark. Historien beretter om den smukke bondepige Griseldis, der bliver gift med en markgreve, der jager hende bort, og tilmed fortæller hende, at han har dræbt deres børn. Men det, Marie fantaserer om, er kun en del af den oprindelige historie, for markgreven har iscenesat det hele for at prøve Griseldis' trofasthed og tålmodighed, og historien ender »lykkeligt« med, at han tager hende til sig igen. Hun kan så nyde frugten af sin dyd, og leve lykkeligt med sin mand og sine børn, som jo slet ikke var blevet dræbt.

Vi må gå ud fra, at Marie kender *hele* historien om Griseldis, og tillader os at tolke drømmen som hendes forestillinger om, at når en kvinde giver sig fuldt og helt ind under en mand, vil hun til slut blive lykkelig. En sådan antagelse bestyrkes af Maries senere drømme og forestillinger om kærlighed. Som syttenårig, da hun har mødt Ulrik Christian Gyldenløve:

»En sælsom ro var kommen over hendes sind, ingen flyvende tog af brogede drømme og heller ingen længsler mere. Overfor Ulrik Christian følte hun ikke

noget bestemt, hun vidste blot at hvis han sagde: kom, så måtte hun komme, hvis han sagde: gå, måtte hun fjerne sig.» (s. 74)

Og da hun mange år senere bliver betaget af Søren er hun:

»... bevæget af de samme tungtåndende længsler, de samme anelsesfulde drømme og urolige forhåbninger, som havde gennembævet hendes ungdom; [...] Hun undredes på, om Søren ville have mod til at bejle til hende. Hun kunne knap tro det. Han var jo en bonde...[...] Og hun skulle bøje sig ind under alt dette, elske alt dette, tage godt og ondt af denne sorte hånd....« (s. 264)

Mange har set Maries to drømme i lysthuset som et tegn på algo-lagni (sodomasochisme)^X, og det kan man nok heller ikke have noget at indvende imod, selv om man ikke må overse, at Marie ikke søger ydmygelsen og nedværdigelsen i sig selv. Hun lades således kold over for alle Ulrik Frederiks forsøg på med ydmygelser og krænkelser at vinde hende tilbage, mens de er på Aggershus. Og samlivet med den plumpe Palle Dyre er så vist ikke nogen nydelse for hende, selv om han nok kunne minde om den »lave, sorte karl med svære, lange arme« fra den anden drøm i lysthuset. Den underkastelse, Marie drømmer om, er tæt og uløseligt forbundet med kærlighed. Og i den virkelige verden reagerer hun jo også voldsomt på den brutalitet, hun bliver vidne til, da en stakkels kusk bliver groft pryglet i indledningskapitlet.

Maries mænd

I den samtale, Marie fører med Holberg i sidste kapitel, sammenfatter hun sit liv i tre faser, hver med sin Marie-skikkelse: »det unge, uskyldige barn jeg var... og ingenting vidste og ingenting kendte«, den unge og feterede kvinde, »hoffets zirat«, og til sidst den »gamle,

X Herhjemme har Frederik Nielsen i sin bog *J. P. Jacobsen Digteren og mennesket*, 1953 behandlet Maries trang til underkastelse, som han også ser som et karaktertræk hos Jacobsen selv.

fattige, håbløse Marie Færgemands«. Vi vil anlægge dette tredelte syn på Maries livsforløb, men lade den midterste del strække sig fra hendes gloriose tid ved hoffet til hun møder Søren, mens hun stadig er frue på Tjele.

Til det første livsafsnit hører kun én mand, Ulrik Christian Gyl-denløve. Han er Maries første virkelige møde med Eros. Et møde, der skræmmer og skuffer hende, fordi han, Københavns heltemodige forsvarer, ikke er en helt, men en kryster. Denne skuffelse er fatal for Marie. Heltene skuffer. Ingen viser sig at være den, hun troede, undtagen én, Søren Ladefoged. I det andet livsafsnit, som begynder så festligt med Marie som midtpunktet for alles hyldelse ved hoffet og slutter så nedværdigende i ægteskabet med Palle Dyre, skuffes Marie igen. Hendes første mand, den elegante og tomme Ulrik Frederik for hvem elskov altså er »idel lystighed og pragt«, vækker hendes had og afsky, fordi han er en pjalt og ikke en mand. Det samme gælder den fade Sti Høg, hvis åndfulde snak forfører hende, men hvis brutale bevis på mandighed ikke gør ham til en mand. Palle Dyre er den sidste i denne kvalfulde del af Maries liv. Årene har slidt på hende. Skuffelserne, kedsomheden, livsvilkårene har ændret hende, og de seksten år med den plumpe og primitive ægteemand, forgrover den tidligere så fornemme adelsdames levemåde:

»Evindelig strid og uenighed, gensidig tværhed og indbyrdes pukken på hinanden, det var det, den ene dag førte med sig efter den anden. Marie sløvedes derved, og alt det blomsterfine, duftende og fagre, der hidtil i frodige, vistnok ustyrlige og tit i barokke arabesker havde slynget sig gennem hendes liv, det visned bort og døde døden. Råhed i tanker som i tale, en plump og trællensindet tvivl om det ædle og store, og en fræk foragt for sig selv, det havde disse sejsten Tjeleår bragt hende. Og ét endnu. Der var kommet en tykblødet sanselighed over hende, en higende attrå efter livets gode ting, et kraftigt velbehag ved mad og drikke, ved bløde sæder og ved bløde lejer, en vellystig fryd ved bedøvende, krydrede dufte og et hverken smagsbehersket eller skønhedsadlet hang til pragt.« (s. 255)

Dette ægteskab er lavpunktet på Maries livsbane. Hendes alvorligste og dybeste fornedrelse. Den gyldne Remigius er ikke som de andre. Han dukker op midt i Maries elendighed, hvor hun efter bruddet med Sti Høg kun ser frem til »grædedage og tårænætter«. Der er ikke tale om et kærlighedsforhold mellem dem. Han er ingen mandig helt, af ydre nærmest kvindagtig. »Hans ansigt var så dejligt som en piges, hvidt og rødt, og øjnene var store, blå og stille.« (s. 244). Da de mødes, er Marie som død: »Hendes liv var afsluttet, hendes levnets løb fuldendt; en rolig krog, hvor hun kunne lægge sit trætte hoved til hvile, for aldrig at løfte det mere, det var alle hendes ønskers mål.« (s. 248). Men unge Remigius vækker hende til live igen, »... for det var en lise at se sig ren og skær og ubesmittet i andres tanker.« Han giver hende troen på sig selv tilbage. Giver hende så at sige livet tilbage.

Det er næppe tilfældigt, at denne mand hedder Remigius. Der var en hellig Remigius, der var ærkebiskop i Reims i det 6. århundrede, og som ifølge overleveringerne var smuk og veltalende, et sindbillede på fromhed og renhed, og kendt for sin blidhed og hjælpsomhed. Han gjorde mirakler, gjorde en blind seende og genopvakte en ung pige fra døden. Hvad vi ved om ham, stammer fra den såkaldte »Gyldne legende«, en af middelalderens udbredte samlinger af helgenbiografier. Jacobsens gyldne Remigius dør. Hans hest løber løbsk. Han kan ikke tøjle den, bliver kastet af og slæbt til døde i stigbøjlerne. Men han har vakt Marie til live igen. Flere år senere, da Marie sidder som frue på Tjele, giver mødet med Søren hende ikke bare troen på sig selv men også lidenskabens tilbage. Det første møde med Søren er dramatisk og symbolladet under den store brand i Tjeles hestelade, hvor han modsat den gyldne Remigius betvinger og tæmmer ikke bare én men en hel flok sky og vilde heste. Marie føler sig efter denne mandige dåd bevæget og betaget.

Søren, Maries sidste mand og eneste kærlighed, er af mange blevet opfattet som den, der kuer Marie og derved opfylder hendes ønsker

om underkastelse. Jørgen Ottosen har meget rigtigt gjort opmærksom på, at Søren »... er en enkel og usammensat natur og optræder som en bonde over for hende, lidt håndfast, men ikke brutalt, myndigt og bestemt, vil være manden i huset osv.«^{XI}. Han er den stærke og modige mand, men han er ikke brutal. Og hans frieri til hende i bemærkelsesværdig dækket tale, understreger hans rørende beskedenhed. Han er den mand, som Sti Høg profeterer vil komme:

«For d e n vil komme en gang, som er din kærlighed værd eller som du tror den værd, og han vil intet trygle eller skælte, han vil bøje dig som lodigt guld i sin hånd og sætte sin fod på din vilje, og du vil være ham følgagtig i ydmyghed og glæde.» (s. 241)

Som vi senere ser, kan Søren være opfarende og hidsig, men hans forelskelse i Marie er uskyldig og helt uden trang til at betvinge eller underkaste. Og når han senere i herberget i Århus prygl Marie, sker det ene og alene, fordi hun i fremmedes påsyn har nedværdiget hans mandfolkestolthed ved at slå glasset ud af hans hånd, da han vil drikke med mestermanden. Efter flugten med Søren er Maries kamp for at være sig selv blevet en livsnødvendighed. Hun har med viden og vilje sat sig op imod alle konventioner, har vendt sit tidligere liv ryggen, og er blevet oprører. I denne kamp er hun ukuelig, som i scenen foran Ribe domkirke, da Søren vil indenfor og »se på stadsen«, og have hende med:

»Det gøs i Marie ved tanken om, at h u n skulde blive vist tilbage fra et sted, hvor simple håndværksfolk frit kunne sætte deres fødder, og hun holdt tilbage på Søren, der vilde trække hende med sig; men så med ét kom hun på andre tanker, hun trængte sig ivrigt frem, drog Søren efter sig, og gik til, uden frygtagtig varsomhed eller luskende forsigtighed, tværtimod, ligesom om hun var opsat på at blive bemærket og jaget bort.» (s. 288)

Hun kan derfor, mange år efter, åbent se Sti Høg og sit tidligere liv i øjnene, da han en skønne dag skal færges over Grønsund som en

XI Jørgen Ottosen, *nævnte værk*, s. 331

forpjusket og sørgelig forandret fugl, og hun kan ironisk svare ham, da han spørger, hvordan hun lever: *»Jo tak, vi har helsen, og når vi slider ret udaf den karske bælg, har vi brød og brændevin til«*. Og til allersidst, i samtalen med Holberg, er hendes tilbageblik ikke beklagelse over et spildt liv. Hun kan tvært imod udfordrende spørge, om den,

»... som også har været ham (Gud) hårdt imod med synd og forargelse, men som så i mange livsens år har stridt for at gøre sin pligt og båret hver byrde uden at knurre, men aldrig i bøn eller åben anger har begrædt sit forrige levnet, tror I, at hun, som har levet, som hun har troet var rettelig levet, men uden håb om belønning hisset og uden bøn derom, tror I, Gud vil skyde hende fra sig og kaste hende bort, endog hun aldrig bad Gud et bønnens ord?» (s. 307)

Selv om det er et spørgsmål, er der ikke tvivl i Maries sind. Hun har levet ret og anstændigt. Sådan taler kun den, der har taget den fulde konsekvens af sit liv, og som ikke har fortrudt eller angret sine valg.

De andre

Der skulle gå mere end hundrede år, før en romanforfatter igen turde binde an med Marie Grubbe. I en samtale med Bo Elbrønd-Bek^{XII} fortæller Juliane Preisler, at hendes roman, *Kysse Marie. En historie om Marie Grubbe* fra 1994, var en bestilling fra Gyldendal. Der var åbenbart nogen i det litterære establishment, der mente, at tiden var inde til en nytolkning af Marie Grubbe. Om sit forhold til de tidligere værker siger Preisler, at hun har læst J. P. Jacobsen, men kun brugt *»det kronologiske skelet«* og bygget videre på det. Preislers Marie er i sin barndom skildret som en lille og forsømt pige, kærligheds- og tryghedshungrende, hvad der måske – måske ikke – forklarer hendes tydelige faderbinding og senere vilde sanselighed:

»Hun måtte leve uden håb, uden den drøm, som hun først nu var blevet sig bevidst, at hun altid havde båret på, så langt tilbage hun kunne huske,

XII Bogens verden, nr. 4, 1996

fra hun var ganske lille, og ønskede sig sin fars arme om sin barnekrop, rolige, varme, stærke arme, som kunne kærtegne, stryge, hele, vække, men som også kunne holde fast, være der i øjeblikke af fuldstændig lykkelig, tavs samklang.» (s. 78)

I afsnittene om Maries tid med Ulrik Gyldenløve får vi indblik i hendes seksualitet og forventninger til et ægteskabeligt samliv. Hun og Gyldenløve går forelskede ind i ægteskabet, men skuffes begge. Han frastødes af hendes erotiske tøjlesløshed:

»Ikke hos den værste tøjte har jeg oplevet dette, sagde han med en underlig død, flad stemme – ikke hos de værste gadepiger, ej heller de gamle kællinger, som ikke længere kan tjene til deres ophold, men blot håbe på at kunne gejle en mand op til at føle sig rig for en nat, ikke i galehuset, blandt tatere eller færende folk, intetsteds har jeg oplevet denne ... skamløshed ...« (s. 88)

For ham er kødets lyst noget, som hører hjemme i horehusene, og ikke i ægteskabet. For hende, derimod, er kærlighed og sanselighed uløseligt forbundne. Det er denne grundlæggende forskel mellem dem, der forbitrer deres samliv fra dets første dag. Under hans ophold i Spanien lever hun forladt og kummerligt i det store, ensomme hus, indtil han omsider vender hjem, og hun igen forskrækker ham med sin vildskab. Hun træffer en mand, Cristian Bindesen, en frastødende, og skamløs libertiner, der måske er tænkt som en pendant til Sti Høg. Hun giver sig hen til ham, væmmes, men opsøger ham, når hun trænger til at få afløb for sine drifter. I besøgene hos ham erkender hun, at kødets lyst uden kærlighed er ussel og kvalmende.

Da Gyldenløve bliver statholder i Norge, forsøger de at genoptage ægteskabet, men hun frastøder ham igen og han forstøder hende. Hun vender hjem til faderen, der er blevet en sur og vranten gammel mand, helt anderledes end hendes barndoms far. For egen vindings skyld ordner han hendes skilsmisse og får hende gift med Palle Dyre. Søren, der som den eneste viser hende omsorg bliver helten i hendes drømme, hvor krop og sjæl mødes. Men i det virkelige liv afviser han hende. Et ægte forhold mellem dem er utænkeligt. Men til sidst

giver han efter, og tager hende »med en vildskab og en hunger som ikke havde mindste glimt af sarthed i sig, men dog meget af en stor utæmmelig lidenskab, som hun ville kalde kærlighed.« (s. 172). Han slår en af sine medkarle ned, flygter og bliver fundet af Marie, der forgæves trygler ham om at få lov til at flygte med ham. Han vil ikke have hende som »nådigfrue«, men kun »løst fra alt, hvad hun nogensinde havde følt som sit og sine.« (s. 198) Hun beder om fire måneder til at forandre sig, så de kan blive »af samme slags«. De mødes efter de fire måneder, flakker om, ernærer sig som gøglere, lider nød, og bliver til sidst færgefolk. Hun har gjort op med sin stand og de kår, hun var kommet af, og de er blevet jævnbyrdige. Og så den tragiske slutning. En rejsende spørger om Marie er til fals, og i sin vrede slår Søren ham ihjel. Søren dør i fængslet, og Marie drukner sig.

I et efterskrift til bogen skriver Juliane Preisler: *»Romanen er en fri fantasi over en historisk person. Ethvert sammenfald med bevislige historiske fakta er derfor tilfældige, og man vil lede forgæves efter nøjagtighed i tid, sprog eller livshistorie.»* Preisler har således distanceret sig fra alle tidligere kilder, og det er hendes ret som forfatter. Hun har valgt personer fra og føjet andre til, og givet sit bud på en kvindes seksualitet. I dette tilfælde Marie Grubbes, men det kunne ligeså vel være en hvilken som helst andens.

Skuespil – opera – film – hørespil

I de mere end 100 år mellem Jacobsen og Preisler så mange andre værker om Marie Grubbe dagens lys. Skikkelsen fascinerede, men det blev de dramatiske genrer, skuespil, hørespil, film og opera, der op igennem det 20. århundrede var de mest tillokkende for tolknin-ger af skikkelsen.

I 1929 havde Folketeatret i København premiere på Sven Langes (1868–1930) skuespil *Marie Grubbe. Folkeskuespil i fem akter og et efterspil frit dramatiseret efter J. P. Jacobsens roman* med musik af Kai

Rosenberg^{xiii} I 1905 blev skuespillet udgivet på tysk, så årstallet 1929 svarer ikke tilnærmelsesvis til tidspunktet for stykkets opståen.

Det er næppe nødvendigt at komme nærmere ind på forskellen i prosaens og dramaets udtryksmuligheder. Scenisk fremstilling er i al almindelighed bedre egnet til at vise handling og fysisk fremtræden, men kommer til kort, når talen er om alt det, der ligger i den sproglige og stilistiske skildring, af refleksioner, eller stemninger. Alt dette kommer tydeligt frem i Langes dramatisering. Men de tekniske muligheder og traditioner i 1929 begrænsede også de sceniske udtryksmuligheder. Alt for voldsomme og symbolladede episoder fra romanen som f.eks. Maries vilde ridt gennem skoven eller ildebranden i Tjeles hestelade, bliver reduceret til simpel refereren. Et illustrativt eksempel er netop Maries og Ulrik Frederiks ridt gennem skoven, *efter* at de to er kommet i tørvejr i krostuen:

Marie: Nej, hvor lystigt det var at ride i den velsignede regn. Hørte du, hvor jeg sang?

Ulrik Frederik: Jeg kunne knap følge dig sådan sprængte du afsted!

Og det var det. Sammenlign farten og vildskaben og det ubændige hos Jacobsen:

»... og altimens susede pisen ned over hesten og hun lo og jubled og sprængte afsted, alt hvad hesten bære kunne, henad en smal skovsti, hvor

XIII Langes skuespil er ikke udgivet på dansk, men det tyske forlag Albert Langen, der havde specialiseret sig i udgivelser af skandinavisk litteratur på tysk, udgav i 1905 skuespillet *Marie Grubbe – Schauspiel in vier Akten und einem Epilog, frei nach J. P. Jacobsens Roman*, oversat fra dansk af Gertrud Ingeborg Klett. Betegnelsen *Folkeskuespil*, som ikke figurerer i den tyske oversættelse, skyldtes nok, at stykket i 1929 var antaget til opførelse på Folketeatret. Det kongelige teater havde tidligere monopol på at opføre lodig dramatik i København, men Folketeatret fik ved sin grundlæggelse i 1857 kongelig tilladelse til at opføre folkekomedier, vaudeviller, lystspil og operetter. Selv om lovgivningen siden lempedes har Folketeatret fastholdt den folkelige linje. Uropførelsen af Langes skuespil fandt i øvrigt sted i Malmö i 1908. Citaterne fra skuespillet i denne artikel er hentet fra Folketeatrets rollehæfte.

grenene fejede hen over hende, og hendes øjne funkledede og kinderne brændte, hun hørte ikke Ulrik Frederiks råben, piskens hvinede ned og afsted stod det med slappe tøjler – skummet sad i flager på hendes flagrende skørt, den bløde skovjord haglede op om hestens sider, og hun lo og hug med piskens i de høje bregner.» (s. 127)

Men helt bortset fra sådanne nødvendige begrænsninger er det tydeligt, at Lange har nedtonet vildskaben og det sanselige i Jacobsens roman. Hans skuespil begynder ikke i Tjeles have, men i fru Regitzes^{XIV} hus i København, og mangler således helt Maries erotiske pubertetsfantasier. Vilde heste og brande, der har en vigtig funktion i Jacobsens forfatterskab (og ikke kun i *Fru Marie Grubbe*) er forståeligt nok fraværende. Branden i Tjeles hestelade, hvor Søren redder de vilde heste og vækker Maries attrå, bliver til en lille komisk scene, som Marie fortæller om set fra et af gårdens vinduer. Palle Dyre er kommet for at fri til hende, men netop som han kører ind i gården i sin kare, løber hans heste løbsk, og bliver tæmmet af Søren. Den uheldige frier har fået hold i ryggen af den hårde medfart, hans paryk sidder skævt, og han kommer humpende ind, og gør mest af alt en latterlig figur. Maries drøm om kærlighed bliver til et ønske om at finde en mand, der kan »få al hendes uro til at tie«, som hun som ung, nyforlovet og forelsket taler til Ulrik Frederik om i krosenen:

»Marie (lægger sine arme om hans hals): Jo, Gud er mit vidne, at jeg har dig kær – jeg har dig kær som ingen anden på jorden! – Men min lykke er så urolig hos dig. (Han vil afbryde hende, hun lægger sin hånd på hans mund. Ganske dæmpet) Jo, så er det min allerkæreste ven, at just når du lægger din mund mod min og jeg føler dine arme omkring mig, så spørger mit hjerte i angst og kvide: er det også ham, jeg søger? Er det? Er det ham, der kan få al min uro til at tie? Er det dig Ulrik Frederik? Er det dig, som jeg skal kunne

XIV Jacobsens Fru Rigitze og Sti Høg bliver hos de forskellige forfattere stavet forskelligt.

elske mit ganske liv igennem, og som jeg kan bøje mig for i tro og andagt som for en gud?»

Og da den modne Marie er blevet fortrolig med sin unge beundrer Remigius, er hun lykkelig, for:

»Mit hjerte er så sælsomt roligt, Remigius, – en sådan stilhed har det aldrig før kendt. Og hvad jeg end har set og hvor jeg end har færdedes – anden længsel har jeg ikke haft. Jeg vidste såvel, hvad jeg ville – jeg vidste blot ikke, hvordan jeg skulle nå det.«

Dramaet om Marie og hendes higen efter lykken ender i den ro, hun fra begyndelsen har ønsket sig. Hun og Søren lever i fredfyldt lykke og gensidig ømhed. Scenen, hvor Marie slår glasset ud af hånden på Søren, da han vil drikke med mestermanden i Århus, er hos Lange henlagt til Borrehuset, hvor Søren sidder i hyggeligt selskab med lokale folk, og vil drikke med dem. Marie slår ikke glasset ud af hans hånd, for at hindre ham i at drikke med mestermanden, for der er ingen mestermand, kun brave og jævne mænd fra Falster, og hun gør det vel at mærke, fordi hun er bekymret for hans syge lever, der ikke kan tåle, at han drikker, og han slår hende heller ikke. Vi hører heller ikke noget om, at han skulle have slået en Dragørskipper ihjel, så han er ikke i jern på Holmen, men lever fredeligt i et ægteskab med Marie, der svarer til hendes forventninger. Og mod slutningen er det ikke, som hos Jacobsen, en afpillet og sølle Sti Høg, der skal over med færgen, men derimod Ulrik Frederik, der stadig er excellence og rejser med lakaj. Som en understregning af den sociale kontrast, der nu er mellem dem, fortæller han Marie, at hun stadig kunne have levet i glans og herlighed, hvis hun havde accepteret hans troskab – »på adelig vis«. Hans moral er den samme som før, hvorimod Marie lever og har levet hæderligt, »i lydighed og troskab«.

Samtalen med Holberg, hvor hun ser tilbage på sit liv er fortrøstningsfuld. Gud vil ikke støde hende fra sig, for selv om hun »har syndet mod alle hans bud«, har hun i alle sine »livsens år kun har haft

et ønske: at finde en mand som jeg kunne elske og som jeg kunne bøje mig for i lydighed og troskab.« Maries lidenskaber og hendes oprørstrang er døet hen. Hun er lykkelig. Nogle af hendes sidste ord til Søren lyder: »Jeg er så rolig som om der ikke var mere i verden, jeg kunne nå... og det er der jo heller ikke. Jeg er lykkelig, Søren – om da noget menneske her på jorden kan blive det.«

Opera om Marie Grubbe

I maj 1940 havde det kongelige teater premiere på Ebbe Hameriks (1898–1951) opera *Marie Grubbe* med tekst af Fredrik Nygaard (1897–1958). Om Nygaards tekst til denne opera skal der til at begynde med ryddes en misforståelse af vejen. I Gyldendals encyklopædi, står der, at »Stoffet er dramatiseret af Sven Lange (1905) og anvendt i Fredrik Nygaards libretto til Ebbe Hameriks opera (1940)«. Dette er ikke rigtigt. Langes dramatisering er ikke anvendt i Nygaards libretto, men er et selvstændigt værk, som bygger ikke på Lange, men på J. P. Jacobsen. I en indledning til den trykte udgave af operaen^{xv} skriver Nygaard: »Af denne (Jacobsens Marie Grubbe PJ) har Sven Lange i sin tid foretaget en dramatisering, og nu er turen kommet til operaen »Marie Grubbe« i komponisten Ebbe Hameriks musik-dramatiske udtolkning på et nyt tekstgrundlag.«(min fremhævnings PJ). Det er jo noget ganske andet.

Nygaard har, præcis som Lange og alle andre, der har digtet videre på skikkelsen, frit udvalgt personer og optrin fra Jacobsens roman og har føjet andre til og brugt dem i sin forståelse af romanen. En sådan ny person, som vi ikke kender fra romanen eller fra Langes skuespil, men nok fra historien, er den berygtede heksejæger Jørgen Ahrenfeldt, der blev gift med Maries søster, Anne (i operaen kaldt Maren), efter at Sti Høeg havde forladt hende. En mærkværdig person, hvis sygelige optagethed af ild kulminerer under branden på Tjele og gør

XV Fredrik Nygaard, *Den virkelige Marie Grubbe. En historisk redegørelse med illustrationer og operateksten til opførelsen på Det kgl. Teater*, København 1940



Holberg og Marie Grubbe i Borrehuset på Falster, malet i 1939 af Valdemar Neiiendam (1870-1956). Billedet tilhører Sorø Akademi efter en testamenterisk gave fra Fru Helga Eilertsen i 1941. Ved modtagelsen blev billedet placeret i Røde Gang, men blev senere flyttet til Wilsters Stue, nu en del af spisesalen.

ham nærmest vanvittig. Han anklager også Marie og hendes far for at have forhekset ham, og han beretter med velbehag om Regitze Grubbes meddelagtighed i giftmordet på grevinde Parsberg. Denne grevinde Parsberg er en anden ny person, der sammen med Regitze intrigerer og konspirerer ved hoffet.

En stor del af operaen handler netop om intrigerne ved hoffet, om Ulrik Frederik Gyldenløves ægteskab med Sofie Urne og naturligvis om Marie Grubbe. Scenen hvor Søren vil drikke med mestermanden er henlagt til pladsen foran Ribe domkirke, og har fået en ny,

religiøs dimension: da Marie slår glasset ud af hånden på ham, løfter han næven til slag, men holdes tilbage:

Søren: Do holdt min hånd igjen, kjær Marri.

Marie Grubbe: (ryster mildt på hovedet) Ikke jeg...

Søren: Hvem da?

(Degnen åbner den store indgangsportal. Orgelbruset og Thomas Kingos salme toner mægtigt ud, under salmesangen strømmer folk ind i kirken. Søren nikker – han forstår).

I slutningen af operaen dukker Maries fortid op to gange. Første gang lægger hun ikke mærke til, at Gyldenløve betragter hende og Søren, da de optræder som gøglere foran domkirken i Ribe, og da han giver hende en almisse, genkender hun ham ikke. Anden gang er, da Stig Høeg som en fattig og sølle gamling bliver sat over med færgen. Det er en episode, der igen sætter forskellen imellem dem i relief. Han er forsumpet, hun har sin stolthed og hæderlighed i behold. Scenen med Holberg, der også er med i båden, er ganske kort, og der er ingen samtale mellem dem.

Fredrik Nygaard sammenfatter operaens syn på Marie Grubbe med ordene: » – hun havde mærket sig selv og sat sig uden for det gode selskab. Men – og her er vi atter ved operaens version – var Marie Grubbe knuget – knust var hun ikke. I kraft af sit temperament og sit hede, elskende sind kommer hun alligevel til at stå som den sejrende, som et stormomsuset mennesketårn i tiden, hævet over alt det svigtende og svigefulde i tilværelsen, afklaret og beredt til at møde sin skæbne.«

Hørspil om Marie Grubbe

Da det ikke har været muligt at fremskaffe et lydbånd af Beatrice Bonnesens bearbejdelse af Jacobsens roman for radio fra 1956, har vi ingen mulighed for at kommentere Sam Besekows instruktion, skuespillernes præstationer eller musikkens rolle i spillet, men må nøjes med at omtale indholdet af det maskinskrevne manuskript til opførelsen i »Radioteatret« den 11. december 1956. Som Marie Grubbe

hørtes Ingeborg Brahms, og i de øvrige roller hørtes Svend Methling (Erik Grubbe), Jørn Jeppesen (Ulrik Christian Gyldenløve), Gunnar Lauring (Ulrik Frederik Gyldenløve), Olaf Nordgren (Sti Høg), Preben Lerdorff Rye (Søren Ladefoged), Ebbe Rode (Holberg).

Hørespillet, der blev indledt af J. P. Jacobsen-forskeren Frederik Nielsen, varede to timer, og følger trofast Jacobsens tekst uden at afvige synderligt fra persongalleri eller kronologi bortset fra, at Regitze Grubbe ikke er med, og at den vigtige scene med den gyldne Remigius er udeladt. Derudover er passager og episoder uden betydning for handlingsforløbet skåret væk, mens andre er føjet til for at flette begivenheder eller scenskift sammen. Sproget er lettere moderniseret til et mere mundret dansk end Jacobsens arkaiserende. Til at udtrykke tanker og beskrivelser, og for at komme så tæt på Jacobsens stil og sprogtoner som muligt, er indlagt en fortællerstemme, læst af Beatrice Bonnesen selv. Vi følger som i romanen Maries liv, fra lysthuset i Tjeles have til salmen ved begravelsen den sollyse sommerdag, da de begravede Marie ved Sørenns side.

En Landsbydegns dagbog som TV-film

Blichers novelle om Marie har ikke haft den samme tiltrækningskraft som J. P. Jacobsens roman. I hvert fald er vi i eftertiden ikke stødt på andre eksempler end en tv-filmatisering af landsbydegns dagbog fra 1975, instrueret af Jonas Cornell og med Klaus Rifbjerg som forfatter til filmens dialoger. Teksten er først og fremmest Blichers i form af landsbydegns Morten Vinges dagbogsoptegnelser, læst af Lars Knutzon, der spiller landsbydegns. Marie, hos Blicher frøken Sofie, bliver spillet af Lane Lind, og Nis Bank-Mikkelsen er den kække og frimodige jæger Jens, der viser sig at være frøken Sofies elsker. Sofie er bestemt ikke J. P. Jacobsens Marie Grubbe, men filmen handler jo alligevel, trods forskelle i persontegning og anskuelser, om den samme Marie, der inspirerede Jacobsen, blot set med den pietistiske og fromme degns øjne.

Med sit handlingsmættede stof er novellen oplagt til filmatisering, og den kom midt i en bølge af danske klassikerfilmatiseringer, i øvrigt sammen med to andre Blicherfilmatiseringer *Hosekræmmeren* og *Præsten i Vejlby* (1971)^{XVI}. Filmen følger trofast Blichers tekst, og har fra først til sidst den samme sørgmodige og fatalistiske tone som forlægget. Det hele er sørgeligt. Tab på tab. Og Morten Vinges sluttelige møde med fortiden i form af det fordrukne og forhutlede par, Sofie og Jens er kulminationen på novellens lange række af skuffelser og tab. Hele det tragiske forløb er sat i gang af den kokette Sofie og hendes fanden i voldske kæreste Jens. Filmen går ikke ud over det litterære forlæg, der med sin entydige persontegning, ikke rigtig giver mulighed for fortolkninger. Ole Schultzs smukke og stemningsfulde fotografering, giver mindelser om »Malernes Steen Blicher«, som Jeppe Aakjær kaldte maleren Hans Smidth. Og scenerne fra Tjele er filmet på – Tjele.

Fru Marie Grubbe som socialrealistisk drama

Bag den østtyske TV-serie »Frau Marie Grubbe – frei nach dem Roman von Jens Peter Jacobsen« fra 1985 stod forfatteren og kulturfunktionæren Helmut Sakowski (1924–2005). Som fremtrædende DDR-forfatter var Sakowski først og fremmest kendt for sine romaner og fortællinger om kollektiviseringen af landbruget i DDR.

At skildre Marie Grubbes liv i en fjernsynsserie forekommer umiddelbart at være en god idé, for seriens tre dele med tilsammen fem timers spilletid går langt ud over rammene for en almindelig spillefilm og kan langt mere indgående skildre en så dramatisk og sammensat livshistorie som Marie Grubbes. Når nu der er så rigelig med tid, kan det derfor undre, at Maries udenlandsrejse med Sti

XVI Om filmatisering af litterære værker se Peter Schepelern *Fra Bog til film. Typiske træk i danske filmatiseringer* i U cast Pera Jakobsena, s. 55–83, Beograd 2010

Høeg og mødet med Remigius helt er udeladt. Det er dog centrale temaer til forståelse af Marie som kvinde og menneske. Til gengæld dvæles der til overflod ved scener, der er i overensstemmelse med et socialistisk syn på klassemodsætningerne i det 17. århundredes Danmark. Der bruges megen tid på at udmale den barbariske afstraffelse af hoveribønderne med pisk, træhest (med pigge), hjul og stejle, brændemærkning, og også den enevældige konges latterlige forsøg på at få Frederiksborg til at ligne Versailles, eller Ulrik Frederik Gyldenløves og hans drikkebror kronprinsens bordelbesøg og fuldemandssnak om kvinder.

Naturligvis er hovedvægten langt på skildringen af Marie, spillet af den østrigske skuespillerinde Mijou Kovacz. Hun er også opfattet som offer, men for tidens kvindeundertrykkelse. Hun revolterer mod samfundsordenen og imod sin rolle som hustru. Hun prøver forgæves at afhjælpe uretten og får nok af »Macht, Öde, Blut«, og i sin lidenskabelige kærlighed til Søren motiveres hun til at flygte fra Tjele, forlade sin stand og finde sin rette plads som kvinde og som menneske. Hun har gjort sig til ét med den underklasse, hun fra sine unge år naturligt har sympatiseret med. Hun møder fortiden, ikke i Sti Høg, men i Ulrik Frederik Gyldenløve, da han på vej til Hamborg skal færges over Grønsund.

Den sidste gæst i Borrehuset er ikke Ludvig Holberg, men Daniel Knopf, »Livsens korthed«. Man har vel, forståeligt nok, skønnet, at navnet Holberg ikke ville sige østtyske, polske og ungarske seere ret meget (serien er lavet i samarbejde med polsk og ungarsk fjernsyn), så Daniel Knopf er en god løsning, også som repræsentant for den nye, opkommende borgerklasse, og han er jo allerede en kendt skikkelse fra tidligere afsnit. Samtalen mellem ham og Marie forløber som hos Jacobsen: *»Jeg tror hver menneske lever sit eget liv og dør sin egen død.«* Og Marie dør med fred i sindet, efter at Daniel har fortalt hende om Søren's død.

Forfatteraften i Borrehuset

Ulla Ryums skuespil »Marie Grubbe« havde en længere forhistorie før premieren på Folketeatret i 1985. En første version blev opført som monodrama i Zürich i 1976, og en anden på Bristol Teatret i 1981. Folketeatrets opsætning »Marie Grubbe«^{xvii} er ikke en ny dramatisering af Marie Grubbes liv. Hun optræder i tre forskellige skikkelser »Unge, Mellemste og Gamle Marie Grubbe«, og af personerne fra hendes liv er kun hendes far og Søren Ladefoged med. Den bærende idé i stykket er Maries møde med Holberg, Blicher, Andersen og Jacobsen. Idéen med at lade Marie optræde som tre personer går i virkeligheden tilbage til samtalen med Holberg i slutningen af Jacobsens roman. Hos Ryum er alt allerede sket og velbekendt. Tiden og det kronologiske forløb er sat ud af spil, og den historiske ambient uden betydning. Personerne, hver fra sin tidsalder optræder sammen på scenen og taler med hinanden. Som Holberg bemærker: *»Det er jo yderst sjældent, at den historiske tid så at sige ophæves og et møde, som dette finder sted.«* Og det bliver virkelige et møde, hvor opfattelserne af Marie og sandheden om hendes liv er sat på programmet og hvor Marie også selv tolker sit liv og går stærkt i rette med sine forfattere.

Som optakt til spillet ser man Søren og de tre Marie-skikkelser som gøglere på markedet i Lübeck, hvor deres forestilling kan begynde, så snart publikum – de fire forfattere – vil betale for at høre de svar, som de tre Marie-skikkelser, der taler uforståeligt og som i trance, kan give på *alt*, hvad der kan spørges om. H. C. Andersen lægger et par mønter i Sørens udstrakte hånd, og scenen skifter til færgestedet på Falster, hvor de alle så at sige er strandet, tvunget sammen uden mulighed for at undslippe hinanden, mens de venter på, at et stormvejr skal stilne af, så de kan komme over sundet.

Det viser sig hurtigt, at forfatterne er indbyrdes rygende uenige i opfattelsen af Marie. Blicher til J. P. Jacobsen: *»Vi ser nok ikke ens på*

XVII Ulla Ryum, »Marie Grubbe« Herning 1986

tingene«, Jacobsen til Blicher: *»... der er efter min smag for meget gudelighed og for lidt realisme i Deres opfattelse.«* Jacobsen til Andersen: *»Jeg har læst Deres historie om Høns-Grethe, men det er jo et rent eventyr.«* H. C. Andersen til Blicher: *»... men for min smag er De for hård, kære Blicher, De dømmer for hårdt...«*, Jacobsen til Holberg: *»Ja, det er jo en skam, De ikke har læst min roman, for i den har jeg omhyggeligt gjort rede for Deres besøg.«* Andersen til Holberg: *»Jeg fornemmer, at Deres hjerte er godt og varmt, selv om De knirker og binder som en gammel dør...«*, Blicher til Holberg: *»De er ironisk, tager ingen følelser højtideligt og gør nar af det bedrøvede menneske... De er livsfjendsk.«*

Som den, der har søgt at trænge dybest ind i Maries indre liv, må J. P. Jacobsen igen og igen forklare sig og forsvare sig mod de tre Mariers afvisninger og Erik Grubbes grovheder. Unge Marie bliver ganske vist betaget, da Jacobsen læser højt om *»Den luft, der lå under lindetræernes kroner...«*, men forarges, da hun selv læser om sin drøm om den lave, sorte karl med de svære lange arme, *»En som Bertel i Bomhuset«*, så hun fornærmet udbryder: *»De er fyldt med infam løgn.«*

Og hvad får så de fire forfattere ud af dette møde med deres hovedperson? Ikke meget. Holberg og gamle Marie når frem til, eller har måske allerede fra begyndelsen haft, en vis gensidig forståelse, men ellers er uenigheden dyb, og afvisningerne absolutte. Den på samme tid følsomme og selvbevidste J. P. Jacobsen, der angiveligt ved *»alt«* om Marie, bliver igen og igen korrigeret, igen og igen afvist. I et ordskifte med Unge Marie siger han ligefrem: *»Åh nej! Min opfattelse af deres skæbne kan ikke være helt forfejlet... De må huske forkert.«* Men konklusionen er klar med mellemste Maries ord til de fire forfattere: *»Det er ikke min historie, I fortæller, det er jeres egen historie. I sætter jeres egne længsler ind i mig og kalder det jeres sandhed. Men min historie er det ikke.«*

Således bliver Ulla Ryums stykke, hvis titel meget betegnende står i anførselstegn til et spil om sandheden, og om hvem, der sidder inde

med sandheden. De fire forfatteres Marie er ikke hele sandheden, og Marie er bare den såkaldte »Marie Grubbe«.

Sven Åge Madsens narrespil

Marie Grubbe er med, men ikke hovedpersonen i Svend Åge Madsens *Narrespillet om magister Bonde og Eline Mortensdatter*, der havde premiere på Maria Teatret i Ridehuset i Århus 1978. Opførelsen og opsætningen er teater- og kulturhistorisk interessant. I et essay om Svend Åge Madsen^{xviii} skriver stykkets instruktør, Hans Rosenquist: »På det tidspunkt havde kommunen besluttet, at Ridehuset i Århus skulle rives ned i forbindelse med opførelsen af Musikhuset og gøres til parkeringsplads.« En gruppe af »unge og oprørte« henvendte sig til kommunen og fik, til deres store overraskelse, lov til at bruge Ridehuset som et alternativt samlingssted for teater og musik. Med sin interesse for fransk avantgarde-teater var Rosenquist på jagt efter alternative teaterbygninger, hvor man kunne skabe »store, billedrige forestillinger og skabe et i Danmark ukendt teatersprog. Forestillinger, der kunne sprænge kukkassens rammer og blive spillet direkte på publikum og med publikum.« Det førte til et tæt samarbejde med Svend Åge Madsen, og hans narrespil, blev præsenteret for det århusianske publikum som en såkaldt totalteaterforestilling i helt nye rammer.

Stykket udspiller sig engang i fremtiden, men har forbindelse til 1600-tallet, og er stærkt præget af 1970'ernes politiske dagsorden. Udgangspunktet og forbindelsen til Marie Grubbe er en retssag om et usædeligt forhold mellem Århus-bispens kone og hendes svigersøn magister Bonde. Marie Grubbes far, den magtsyge Erik Grubbe, er lensmand i Århus og dommer i sagen. Marie optræder dels som endnu ufødt, dels som politisk aktivist, og er med til at genfortælle den gamle historie om konen i muddergrøften i en stærkt aktualiseret

XVIII *Dramatikerens Svend Åge Madsen eller Det gode menneske fra Århus i At fortælle Svend Åge Madsen, toogtyve genspejlinger.* Red. Lars Green Dall, Århus 2009

version, hvor *Fremdrift* og *Nøjsomhed*, nøgne og sultne er »flyttet sammen« i en klippehule, men takket være *Fremdrifts* ihærdighed og pågaaenhed får både ild, varme, lys og el-komfur. Da *Fremdrift* hånligt afviser sol- og vindkraft som energikilde og forlanger atomkraft, finder *Nøjsomhed* efter sit sidste besøg hos skaberen *Fremdrift*, nøgen og sulten i en ruinhob. Det vil føre for vidt at komme ind på alle stykkets politiske dagsordner. Det må række at citere Maries opgør med sin far og med eftertiden, for det er det, der har med denne oversigt at gøre:

»Tåber vil senere påstå at jeg fornedrede mig ved at give afkald på min magtposition og på min rigdom, på mit liv i overflod. De vil sige at jeg nedværdigede mig – ved at foretrække et almindeligt menneske. Så stor respekt har de for almindelige mennesker, at de vil vove at kalde mit liv tragisk af den grund. Enten vil de ynke mig: tænk hvilket fald, fra kongens søn til et arbejdende menneske. Har de lumre tanker vil de udbryde: hvilken liderlighed, at forelske sig i et kødeligt menneske, når hun kunne få kongens ophøjede søn.«^{XIX}

Marie Grubbe som monodrama

Endnu et scenisk værk om Marie Grubbe så dagens lys i 1986. Det var igen et monodrama *Kys* efter et koncept af Nullo Facchini, som Teatret *Cantabile 2* opførte i København og senere turnerede med i Danmark og Sverige. Skuespillerinden Tine Madsen optrådte både som Marie Grubbe og hendes tjenestepige Maren, der også fungerede som fortæller. Marie taler skiftevis med sig selv eller er i dialog med imaginære personer (Søren, en kat, Sti Høg, Palle Dyre) og ind imellem fortælles Maries liv i tyve korte scener. Flere af scenerne var ledsaget af et danset partitur.

Det er tydeligt, at det er den historiske person Marie Grubbe, der skildres og ikke J. P. Jacobsens. Hendes utroskab mens hun er

XIX Citeret efter Svend Åge Madsens maskinskrevne manuskript.

gift med Ulrik Frederik Gyldenløve, nævnes allerede i introduktionen, hvor Maren siger: *»Men Marie forstod ikke at tage hånd om sit ægteskab. Hun begyndte at lege julelege med både franskmænd og sekretærer, indtil Ulrik Frederik fik nok. Og så måtte kongen jo opløse det ægteskab.«* Og hendes langt fra dadelløse vandel fortsætter, da hun i søsterens nærværelse ligefrem ytrer ønske om at ledsage sin svoger, Sti Høg på hans udenlandsrejse. Da hun vender hjem fra denne rejse efter sammen med Sti at have formøblet en formue, der svarer til »fire millioner danske kroner i dag« udbryder hun noget kynisk: *»Ikke fle'r penge, så må jeg gifte mig igen med – Palle Dyre.«* Enkeltheder fra afsnittene med Søren viser igen, at det er retsprotokollerne fra Maries og Palles skilsmisssag og tvister imellem Søren og naboerne, der ligger til grund for skuespillets syn på Marie som en lidt hårdkogt kvinde, der om sig selv, ganske vist med reservation, siger: *»Men jeg er jo heller ikke en ægte kvinde. Jeg er en grib og en tiger og en skam og en skændsel – siger de.«*

Og dermed er vi nået til vejs ende i denne oversigt over Marie Grubbes tilstedeværelse i litteratur, teater og film. Man fornærmer nok ingen ved at mene, at J. P. Jacobsens Marie Grubbe er højdepunktet, som ingen hverken før eller siden har nået. Trods interessante forsøg på efter Jacobsen at give figuren nyt liv må vi må nok sande, at der er tale om efterklange. Historisk og litteraturhistorisk forskning kan sikkert bringe ny viden om Marie Grubbe og hendes tid og om litterære forbindelser og påvirkninger, men med digternes Marie Grubbe er det nok slut.

Søren Sørensen

Alle mine roser

J. P. Jacobsen og Thisted i sproget

Motto: *Jydsk gaar dy-
bere ned i det Danskes
Grundlag end de andre
Landsdeles Tungemaal.*

Edvard Brandes

Da man ved Italiens samling i 1861 skulle til at konstruere et italiensk rigssprog, faldt man tilbage til tidligere filologers og filosofers beskrivelse af 1300-tallets italienske litteratursprog som mønster for den rette stavemåde. Det var Dantes, Petrarcas og Boccaccios sprog i deres italienske digtning der blev lagt til grund for det nye riges fællessprog.

Det problem havde man logisk nok ikke i det Danmark der havde været en national enhed siden vikingetiden, og som med en stærk og livskraftig litteratur i stort set alle genrer havde et skriftsprog og en skriftsprogsnorm.

Derimod var der o. 1870 et længe opsparet behov for en fornyelse af det litterære sprog på dansk. Det kom nu. Det var kommet den aften Edvard Brandes udbrød. *Men De er jo Digter!* Det var da han havde lyttet til oplæsningen af *En Arabesk*, den med *Har du faret vild i dunkle Skove? Kjender du Pan?*

Man kan ikke undre sig over at Gurresangene i tysk oversættelse kunne fange komponisten Arnold Schönberg. Der er musikalitet i versene, der er en hæftig rytme som i forelskedes hjerteslag, og der er de enorme spring fra overstadig lykke til den dybe fortvivlelse.

Men netop når det gælder det litterære sprog, prosaens litterære sprog i 1800-tallet, falder det i øjnene at de mønstergivende er to digtere/forfattere der voksede op med dialekt og måtte lære sig rigsdansk via skolen og universitetet: Blicher og Jacobsen.

Det er endnu en linje der forbinder Boccaccio og Petrarca fra 1300-tallet med Blicher og Jacobsen 500 år senere: sproget. Også

Pontoppidan og Herman Bang havde jysk oprindelse, Aakjær, Skjoldborg og Nis Petersen ligeså. Det er imidlertid med Blicher og Jacobsen at dansk litteratur får den stærke prosa.

Der var på Blichers tid to andre væsentlige forfatterskaber i roman og novelle man kan sammenligne med: Thomasine Gyllembourgs og B.S. Ingemanns, og lige så stor en lyriker Ingemann var, lige så farveløs, man kunne næsten sige stilistisk uinteressant var hans fortællende prosa. Fru Gyllembourgs var det i endnu højere grad. Hendes romaner og hverdagsfortællinger er spændende og i litterær og almen menneskelig forstand interessante, men det er hendes sprog ikke; det er københavnsk normalprosa, på kanten til det kedelige.

H.C. Andersen er et eventyr for sig, og hans betydning for J.P. Jacobsens sprog og litteratursyn må tages i betragtning, men er alligevel ikke af gennemgribende betydning for den særprægede stil hos den yngste af dem.

JPJ's sprog blev udsat for parodiering, blev beleet og vakte forundring.

Det fik alligevel gennemgribende betydning og det ikke blot i Danmark. Hans indflydelse i tysk og angelsaksisk litteratur er vel belyst, i det tyske skyldtes det i høj grad den formidling den svenske digter Ola Hansson stod for. I et andet litterært selskab drøftedes for to år siden forholdet mellem dem. Ved den lejlighed kom jeg imidlertid ikke ind på det sproglige i så høj grad som det kunne have været passende – det er begrænset hvad man kan nå i paneldebat hvor man har fået stillet 20 minutter til rådighed – men det er iøjnefaldende at Ola Hanssons forhold til rigssvensk er ganske parallelt til JPJ's til rigsdansk.

Ola Hansson er vokset op i Skåne i 1860'erne-70'erne, og på landet, og det vil sige at hans barndoms hjemmesprog var dansk, østdansk eller skånsk, om man vil, men dansk.

JPJ voksede op med thybomål, så vestdansk som muligt. Thybomålet var dengang en af de virkeligt arkaiske dialekter, en svensk

litterat og sprogmand karakteriserede engang min optræden med thybomålsgendigtninger ved at sige at der var noget tydeligt norrønt over det, han sagde ikke oldnordisk, men det var det han mente.

Knud Aagaard skrev 45 år før JPJ's fødsel følgende:

Rimeligviis er Thyé én af de Provindser, der lettest har kunnet vedligeholde Forfædrenes Sprog ublandet og uforandret, saavidt dette er muligt, da det ved sin afsides Beliggenhed har undgaaet mange af de Forstyrrelser og Besøg af Udlændinger, som de øvrige Provindser ikke have været frie for. Man vil og finde adskillige Ord i Brug her iblandt Almuen, som ellers ikk findes i gamle Skrifter, eller og ere ganske ubekjendte uden for Provindsen^I.

Mellem dansk, norsk og svensk er forholdet det at udviklingen har bevaret norrøne udtryk og ord, bøjningsmønstre og hvad vi ellers har af sproglige træk på forskellig vis. Jeg har bl.a. skrevet undervisningsvejledninger i nordiske sprog, og har et svensk forfatterskab ved siden af mit danske, og i mit arbejde med disse tre sprog har jeg kunnet drage nytte af min indsigt i min barndoms dialekt. Gloser og vendinger der er bevaret på norsk og svensk fra det fælles oldsprog, men gået tabt på rigsdansk, er ofte også bevaret på thybomål. Som jeg oplevede det med mine oversættelser af svensk lyrik til thybomål, var det lettere end til rigsdansk, der var større overensstemmelse.

I Peter Skautrups *Det danske Sprogs Historie*^{II} fik J.P. Jacobsens sprog sit eget kapitel. Peter Skautrup var selv af jysk oprindelse, det har givetvis haft betydning for hans forståelse for JPJ's sproglige særpræg. At han i København eller i omgangen med københavnere som brødrene Brandes talte rigsdansk uden det mindste præg af dialekt, det har vi Edvard Brandes' ord for. Men vi kan også af skrifter og skrivelser se den københavnske snæverhed i sproglige spørgsmål som jeg også i andre sammenhænge har gjort mig lystig over: hvis en københavnere ikke umiddelbart kender et ord man bruger, påstår han/

I *Physisk, oekonomisk og topographisk Beskrivelse over Thyé*. Viborg 1802.

II Kbh.1948 Fjerde bind p. 191-202.

hun gerne at det ord ikke eksisterer. Johan Ludvig Heiberg brugte det over for sin tids forfattere, andre brugte det over for JPJ på den tid, og Edvard Brandes korrigerede ord han ikke kendte, f.eks. hvor JPJ fortalte om en trædbåd der var gisten, hvilket giver god mening for den der kender til at træbåde der ligger på land om vinteren, tørrer ind og bliver utætte, jeg husker fra Østerodde at fritidsfiskerne i marts-april lagde egen under vand et par døgn. Den arme finansmand rettede det til »gusten« hvilket er absolut meningsløst. – Jeg har selv været ude for lignende tilfælde, så jeg kender til forholdet.

Man må dog lade Edvard Brandes at han var i stand til at indse hvad det jyske betød for hans ven. Således skrev han^{III} at *jydsk kunde han bedre end de fleste. Og for resten er det vist saaledes, at Jydsk ligesom gaar dybere ned i det Danskes Grundlag end de andre Landsdeles Tungemaal.*

JPJ var meget belæst, det gav også et stort ordforråd og mulighed for i de fleste situationer at vælge det rette ord, og som den fine digter han var, ejede han også en meget vidtstrakt hukommelse for ord, det litteraturteoretikere fremhæver som kendetegn for den gode forfatter.

Selv skrev JPJ det i en polemik mod sådan en kritiker:

... af gamle danske Dialekter, særligt vestjyske og thylandske, endnu særligere saadan som disse tales og i min Barndom taltes af gamle Folk, søgte jeg at lytte mig til Datidens Talesprog^{IV}, ...

– det er *Fru Marie Grubbe* han her skrev om.

Som Skautrup skriver: *Og hvis han var blevet læst, bedømt og kritiseret af folk, der blot havde haft en smule kendskab til vestjysk, specielt til tybomål, ville dommen over hans litterære sprog nok være blevet en anden end den blev. Ikke at han ville have undgået beskyldningen for søgthed og maner, men man ville have opdaget, at han stod i langt større gæld til dialekten, tybomålet, end antydet eller antaget.*^V

III I forordet til *Breve fra J.P. Jacobsen* Kbh. 1925 p. XXII.

IV Efter Skautrups citat p. 194.

V Samme p. 195f.

Det er heller ikke vanskeligt at få øje for i hvilket omfang hans fortællemanér i novellerne især er påvirket af folkelig fortællerteknik.

Andre iagttagere har set det samme.

Søren Hallar undersøgte i 1921 *Synselementerne i Naturskildringen hos J.P. Jacobsen*, og heri gjorde han tydeligt opmærksom på at *Sproget i Jacobsens digteriske Produktion* [er] rig paa *Provinsialismer*. Hans sprog har *dybe Rødder i Hjemstavnen*^{VI}. Historikeren Holger Begtrup kunne også se det og skrev om hans *jyske Grundpræg med særlig Farve af Thyboernes kloge og fantasirige Folkenatur og Limfjordens linjerene og luftige Skønhed* som det gav hans digteriske *Ejendommelighed*.

I bind 3 af Thisted Købstads Historie 2002 citerede forfatteren til det pågældende afsnit hvad jeg havde udtalt til avisen i 2001 om thybomålet; i interviewet^{VII} fortsatte jeg min tankerække om det påfaldende sammenfald mellem Malthe Conrad Brun, Christen Kold og JPJ. Malthe Conrad Brun begyndte som digter og endte som videnskabsmand; som geograf i Frankrig blev han anerkendt som grundlæggeren af geografien som en moderne videnskab; det geografien er i dag, bygger på den indsigt en fhv. Thisteddreng skaffede sig. JPJ startede som videnskabsmand, ville også gerne have fortsat og skrevet doktorafhandling inden for sit fag biologi, men blev digter.

Om Christen Kold er at sige at han som højskolemand og fortæller forenede en eksemplarisk pædagogik med en lige så eksemplarisk fortællerevne, lidt af det kan vi se i eventyret *Lille Mis*. Hans historie er lidt anderledes end Bruns og Jacobsens, men tilbage bliver det sproglige. Kold var efter alle de beretninger vi har om ham, en gudbenådet fortæller, som Brun var en gudbenådet videnskabsmand og JPJ en gudbenådet digter-forfatter.

VI Op.cit. p. 40.

VII Thisted Dagblad tirsdag den 10. april 2001 p.6.

Jeg mener at kunne se tydelige ligheder mellem dem, primært i sproget og fortælleglæden. I min seneste bog gør jeg opmærksom på det pudsige sammenfald med hensyn til Francesco Petrarcas lyrik: den første der forsøger at overføre denne enestående poesi til dansk og i øvrigt skriver en dygtig novelle i Boccaccios stil om et besøg han selv og Jerusalems Skomager aflægger hos Petrarca i Provence, er fra Thisted; den der efter 200 års venten gennemfører en komplet oversættelse af Petrarca, er ligeledes vokset op i Thisted med de betingelser som Holger Begtrup brugte for at beskrive JPJ: *Thyboernes kloge og fantasirige Folkenatur og Limfjordens linjerne og luftige Skønhed*.

Jeg udtalte til Thisted Dagblad om thybomålet at *det ægger fantasien til at udtrykke sig i fængende historier og replikker om mennesker*.

Vil man mene at JPJ's romaner og noveller ikke sprudler, og at de skrider så sagteligt som Grundtvigs *højtidsdag med stråler i krans om tinde*, vil jeg bede dem der mener det om at læse dem igen. Det er rigtigt at hans rytme ofte er tøvende og tungthenskridende, men det er den gode fortællers *suspense*, ikke at slippe pointen for tidligt, opbygge en spænding for at afslutningen skal falde med desto større effekt:

Så døde han da Døden, den vanskelige Død (Niels Lyhne).

Jo længere de kom ned ad Banken, jo mere kom Kornet imellem, snart kunde de ikke ses mere (Mogens: Og når de ikke kunne ses mere, så var de ude af historien, og så var historien også ude, for den handlede om dem).

Da Agathe skulde begraves, maatte Følget vente en Stund, men der kom dog Ingen fra Stavnede for at følge hende (Et Skud i Taagen).

I *To Verden* synger bruden *En Skaal for Haabets Fattigdom*. *Pesten i Bergamo* slutter med at *saa blev de borte i den lyse Slette*. *Fru Fønss* ender med et farvel, så er den historie ude.

Amorøse Visioner

Om J. P. Jacobsen og Gurre-sange

I forsommeren 2013 markeredes rundt om i verden 700-året for at en af de store stilskabere i europæisk litteratur åbnede øjnene for at se dagens lys: Giovanni Boccaccio. 1300-tallet blev vidne til at han og hans kære og nære ven, født bare ni år tidligere i den samme del af Italien, nemlig Francesco Petrarca, sammen lagde grundlaget for tre af de vigtigste genrer i litteraturen: novelle, lyrisk digt, essay.

Det fortællende vers, balladen eller som vi plejer at sige: folkevissen, havde man i forvejen, både som raffineret kunstdigtning og som mindre forfinet hverdagsvers. Den store vidtspundne heltefortælling også på vers kendte man også i 1300-tallet. Da Giovanni Boccaccio blev født den 16. juni 1313 i Firenze i Toscana, var hans fars landsmand Dante Alighieri oppe i Verona i gang med sit store epos om menneskets rejs gennem de tre dødsriger, den vi kender som den Guddommelige Komædie – komædie, fordi den endte lykkeligt for dens hovedperson, guddommelig, fordi Boccaccio kaldte den sådan i sin uendelige beundring for Dantes digt.

Den tredje genre man kendte for syv hundrede år siden – og på det tidspunkt havde kendt i mere end et årtusinde – var romanen, den helst livslange fortælling på prosa af en række begivenheder der tilsammen for læseren eller tilhøreren danner en forestilling om en udvikling gennem krise efter krise til forløsning.

I dag, 700 år senere, er denne genre så livskraftig som nogen sinde, men sjældnere er det at den omhandler et livslangt spændingsforløb; kriminalromanen nøjes med forbrydelse og opklaring, så er den ged barberet, og hensigten er som regel også at få læseren til at fordrive tiden.

Set i en venligere synsvinkel har romangenren givet den læsende verden en række af de stærkest virkende oplevelser gennem de senere århundreder med Jean Jacques Rousseaus *La nouvelle Héloïse* og Johan Wolfgang Goethes *Den unge Werthers lidelser* over Dickens' *Oliver Twist* og hans øvrige værker der deler indhold med den Victor Hugo gav titlen *De Elendige*. H.C. Andersens *Improvisatoren* hører efter min mening til de bedste blandt de danske romaner, i hvis kreds *Fru Marie Grubbe* og *Niels Lyhne* indtager en toposition.

Men altså gør genren det på en dengang to tusind årig tradition.

Hvad 700-års fødselaren Boccaccio føjede til, var novellen. Med *Decamerons* 100 fortællinger, de ti historier for hver af de ti dage, de ti unge florentinere gik i eksil for pesten, lagde han grunden til en genre som med Steen Steensen Blichers og J.P. Jacobsens bidrag, pænt suppleret af Pontoppidan, Karen Blixen og Martin A. Hansen, skabte stjernestunder i dansk litteratur.

Der går en lige linje fra *Decameron* til J.P. Jacobsen. De er fælles om miljøet som det er i *Pesten i Bergamo*, men i *Fru Marie Grubbe* låner Jacobsen direkte fra Boccaccio.

Man husker barnet Marie Grubbe i havestuen med benene op på bænken, hun der *lænede sig tilbage og lagde Armene over Kors*. Pigebarnet der sad dér og memorerede hvad hun havde læst om Griseldis der ligger for margrevens fødder og bliver stødt bort: *ny har han revet hende op fra det lune Leje, nu aabner han den smalle, rundbuede Dør, og den kolde Luft strømmer ind paa den stakkels Griseldis, der ligger paa Gulvet og græder, og der er intet Andet mellem det kolde Nattepus og hendes varme, hvide Legeme end det tynde, tynde Lin.*

I 1874 arbejdede Jacobsen på *Fru Marie Grubbe*, og i 1874 udkom den seneste af en lang serie af genoptryk af folkebogen om Griseldis; den var aktuel da han skrev, og hvis det er et tilfælde, så ligner det en tanke.

Beretningen om den uheldige hustru hos den grusomme ægte-
mand der – med Jacobsens ord – *jager hende ud og laaser Døren efter*

hende – stammer fra Boccaccios tiende fortælling på den tiende dag. Folkebogen som Jacobsen citerer fra, går imidlertid ikke tilbage i lige linje til *Decameron*.

Sin novellesamling sendte Boccaccio i 1374 til sin gode ven Francesco Petrarca i Arquà uden for Padova; han læste den med største fornøjelse, som vi alle har gjort det lige siden. Men med den omtanke som en ven kan have for en ven, fandt han at det var ulykkeligt at dette herlige værk blot kunne blive læst af italienere. Den burde vinde læsere over hele Europa. Derfor ville han gøre sin ven den tjeneste at oversætte den til et sprog man kunne læse overalt hvor man kunne læse, nemlig latin.

Hvad han så gjorde.

Og rigtigt nok skaffede den udbredelse alle vegne. 100 år senere blev den oversat til tysk, og i 1528 blev den oversat videre til dansk og udkom i oplag efter oplag, og det kunne meget vel være et sådan friskt oplag Jacobsen forestillede sig Erik Grubbe til Tjele havde anskaffet til lystlæsning.

Virkningshistorien af *Decameron* er omfattende, og en nyoversættelse var da også kommet på dansk af det hele værk året før Griseldis' seneste udgave.

Senere i 1870'erne havde Jacobsen planer om at skrive en roman med italiensk motiv, nemlig om en folketribun fra Rom som mange i 1800-tallet var optaget af; Cola di Rienzo hed han, havde han være thybo, havde han heddet Ni-els Laursen. Friedrich Engels, den senere socialistiske teoretiker og lærefader, havde 30 år tidligere skrevet en roman om Rienzo, og komponisten Richard Wagner en opera, den første af den lange række, *Rienzi* hedder den, jeg overværede en opførelse på Deutsche Oper i Berlin for et års tid siden. Grundtvig nævner ham et sted, mange var optaget af ham.

En væsentlig kilde til deres og vor viden om denne politiker fra 1300-tallet, samtidig med Valdemar Atterdag og Niels Ebbesen, er den omtalte stilskeber Petrarca; det er i hans essays, ville vi kalde

de skrifter han selv betegnede som breve, at vi skal finde de mest livfulde skildringer af Cola di Rienzo. Intetsteds har jeg fundet oplysninger der kan vise hvorfor Jacobsen opgav romanen, og jeg ved end ikke om han overhovedet begyndte; måske har nogen fundet skitser eller udkast.

I stedet skrev han *Niels Lyhne* og novellerne, som det sidste den ufuldendte om Faust, der efter min mening rummer noget af den fineste prosa Jacobsen skrev. Det er imidlertid værd at huske at JPJ i ét værk havde været dybt nede i Petrarcas og Boccaccios samtid, i 1300-tallet, og i dette værk skildret en konflikt der helt ned i detaljen bearbejder den samme emnekreds, det samme stof som de to italienske digtere gør det i deres hovedværker: Boccaccios *Amorosa Visione* – *Elskovsvisionen* burde det oversættes ved, og Petrarcas *Canzoniere* eller *Sangesnes Bog*.

Det er *Gurresange* det handler om, digtsuiten om Valdemar Atterdag og Tove, en poesi der er så smertefuld og i sin stemning bærer mange mindelser om de to. Intetsteds er der fundet dokumentation for at Jacobsen har læst Petrarca eller Boccaccio; ingen af dem nævnes i brevene. I *Niels Lyhne* lader han huslæreren Hr. Bigum tolke sin forelskelse i Niels' tante Frøken Edele i lighed med tre store digteres ulykkelige forelskelser, Dantes i Beatrice, Petrarcas i Laura og Michelangelos vist knap så ulykkelige i Vittoria Colonna¹. Dette viser at Jacobsen kendte til disse beretninger.

Niels Lyhne er original, hans eget stof, ikke baseret på historiske forlæg, sådan som *Fru Marie Grubbe*, som *Gurresange* eller som *Doktor Faustus*. I adskillige digte finder vi stærke træk fra hvad arkitekterne ville kalde historicisme; det gælder digte som *I Seraillets Have*, *Faustina*, hele den græske mytologi bliver repeteret i digtet *Grækenland* hvor

I 1973-udgavens bd 2 p. 45.

*Muserne slumre
Gratierne er skilte.
Men Lauren har alle sine Blade.*

Digtningen lever altså, for Lauren er
Stærkstammet lavstammet, storkronet og bred.

Roserne visner
Men Lauren har alle sine Blade.

Han kunne sin Ovid der fortalte at guden for de skønne kunster så sin elskede Daphne forvandlet til netop en laure i selve det dramatiske øjeblik da han favnede hende, og fortsatte med at elske hende, så han viede hende lokker der nu var blevet til blade, til digterne, ham han kaldte Phoebus i digtet, ham der i skolen normalt hedder Apollon.

Men det er vanskeligt at frigøre sig fra at dette digt af Jacobsen kunne ligne et resumé af Petrarcas *Canzoniere* hvis kvindelige hovedperson udstyres med navnet Laura, og Petrarcas forelskelse i hende sammenstilles med Apollons i Daphne, *men lauren har alle sine blade*, dem Petrarca fik en krans af påskedag 1341 i Rom.

Den norrøne mytologi beskrev Jacobsen i et paralleldigt *Kongens Øre er mæt af Tale, det Tørster efter Sang*. Den gamle Frederik Paludan-Müller skrev efter 1864 en sang vi endnu kunne synge på Vestre Skole i Thisted før 1950: *Brat af slaget rammet, / kastet hårdt til jord / ligger brudt og lammet / du, vor gamle mor*. Vore lærere havde genoplevet det 76 år efter 1864, den 9. april 1940.

Jacobsens digt fra 1872 er et svar på dette, det kan i hvert fald læses som et svar på det. En menneskealder senere tog Johannes V. Jensen tanken op i digtet *Sønner af de slagne* med næste linjes

Se, I står på muld.

Da havde landbrugsomlægningen fundet sted. Hos Jacobsen er

Mændene nu som de stakkede Sværd
Der er matte i Slaget og døde i Biddet ... og hver kvinde i landet
En Perleklase paa møre Traade,
men svaret findes, svaret fås:
Min Sang er Oppe.

Datidens store spejlbillede var renæssancen, digterne svælgede i det, Drachmann livligst, men malerne, arkitekterne, illustrаторerne alermest, musikerne noget mindre, men dog, Thomas Laubs og Carl Nielsens sangreform var renæssance for renæssancen. JPJ var der også i et af sine allerhøjest elskede digte: *Arabesk til en Haandtegning af Michel Angelo.*

Klingre glaspokaler løftes og en dejlig jomfru går i silkesko over gylden læst. I det sidste af disse digte er vi meget tæt på Petrarcas stil, med de træk renæssancedigtningen i Italien, Frankrig og England, barokdigtningen i Spanien, Portugal og Tyskland svælgede i:

...der er Jorderigs Fryd i min Himmel
Og Flammer der staaer af min Sne
Ingen Sommers Rose er rødere
End hendes Øje er sort.

Oxymoron kalder litteraturforskerne stilfiguren, skarp-sløv betydning: jord-himmel, flammesne, rosenrød-pupilsort. Petrarca skildrer sine modsatrettede følelser i sådanne figurer; her traf vi dem hos J.P. Jacobsen.

Digtet *Genrebillede* er middelalder-riddertid, ogpagen højt på tårnet, *Irmelin Rose* ligeledes.

Der ligger lige for at påpege hvor tæt han lægger sig op ad den poetik som de to 1300-tals humanister formulerede: at lægge et fast fundament i det sande, det historisk verificerbare eller det aktuelt

faktiske, og oven på det bygge et slot af gyldne skyers vellyd og omskiftelighed, med Petrarcas ord:

*Om historiens alle forviklinger,
Om dyders og mandskrafts dyrkning og lektier som livet gi'r for,
Fordybelse i naturen, det ligger digterne frit for,
Men dækket af ordenes kappe, ikke nøgent som ellers i verden^{II}.*

Det samme hævdede Boccaccio: det er ikke hittepåsomhed der gør en digter, det er behandlingen af foreliggende temaer som er poesien's egentlige væsen.

Det skal ikke her påstås at Jacobsen skulle have læst eller stiftet bekendtskab med dette digt – som er på latin; men 1874 var 500-året for Petrarcas død, så han kan dårligt have undgået at læse om også dette værk som da var aktuelt både i latinske udgaver og oversættelser. Det interessante er at han i sin digteriske praksis forholdt sig til essensen af det syn på digtningen som de to 1300-tals digtere formulerede det.

Man skal grave dybt i hans lyrik for i det hele taget at finde Darwin- eller Brandesspor, men blot rode en smule i overfladen for at finde disse her.

Det fremgår at han 1) kunne italiensk – selvfølgelig kunne han det, og 2) at han i et brev til den ligeledes italienserfarne og italienskkyndige Georg Brandes^{III} frejdigt citerede fra Dantes *Guddommelige Komædie* fra Purgatoriet/Skærsilden 11. sang v. 94–97. Man kunne tvivle på at han har kunnet den udenad, så sandsynligvis har han haft komædien for hånden og skrevet af fra den. – Det drejer sig om versene om de store gotiske malere Cimabue og Giotto.

På den anden side er fortællingerne om Dante-Beatrice og Petrarca-Laura alment tankegods, så det kan ikke siges at man nødvendigvis

II Af *Africa* 9,97– 100.

III 20/XII 1879 fra Thisted, 1973-udg. bd. 6 p.96.

behøver at have læst begge de to storværker for at kunne henvise til dem; derimod kan man af Georg Brandes' skrifter forstå at han, Brandes, var fortrolig med Boccaccio og Petrarca. De to satte hver for sig så stærkt præg på Hovedstrømningerne i europæisk Litteratur i det 19. Aarhundrede at det kunne Brandes overhovedet ikke komme uden om.

Dette hovedværk i dansk litteratur kendte Jacobsen selvfølgelig.

Gurresange

Motiverne i Jacobsens *Gurresange* er velkendte. Dette stof er så omfangsrigt bearbejdet i dansk litteratur i det 19. århundrede, af Ingemann, Carsten Hauch og strejft af H.C. Andersen – lige som Marie Grubbe er det af ham, Holberg og Blicher, at det i sig selv kan være begrundelse nok for ham til at bearbejde det. I hans tilfælde er det umiddelbare forbillede dog vist J. L. Heibergs skuespil *Syvsoverdag*. Hvem har ikke selv i Thy sunget Ingemanns *På Sjølund's fagre sletter ved Østersøens bred?* og meget gamle mennesker har muligvis endda også sunget med på H.C. Andersens *Hvor Nilen vander ægypterens jord*.

Det er i det hele taget karakteristisk hvor ofte Jacobsen optager kendte motiver og bearbejder dem på sin måde og i sit lys. Om det så er noget så eksotisk og lidet kendt i dansk litteratur som Elias Lönnroths finske nationalepos *Kalevala*, tog han det op og oversatte det til skolebladet, man må gå ud fra at han ikke kunne finsk, så det er fra den svenske oversættelse der netop var aktuel i 1860'erne. Han, Jørgen Bukdahl og den der skriver dette, er efter mine undersøgelser de eneste danskere der som forfattere har taget det stof alvorligt under behandling^{IV}.

Inspirationen kan også været kommet fra en ven; der er en grund til at det er Johannes Takanens relief af J.P. Jacobsen der sidder på mindestenen omme i Skoven; denne finske billedhugger omgikkes

IV Se min artikel Elias Lönnroth 1802-2002 i Nordica bd. 19 2002 p. 58.

han meget med i de år; Jacobsens Kalevala-oversættelser har så vidt vides, aldrig været optrykt, og heller ikke jeg har haft lejlighed til at se dem; pointen er hans stadige trang til pastiche.

Det kunne lyde nedsættende, sådan er det ikke ment, det er tvært imod kendetegn på den store forfatter/digter, Petrarca og Boccaccio gjorde det samme, *Decameron* består i hovedsagen af genfortællinger, Shakespeare gjorde stort set ikke andet, et europæisk hovedværk som Goethes *Faust* er en bearbejdning af foreliggende motiver, så også i så henseende er Jacobsen i godt selskab. Som bekendt slutter han også sit forfatterskab med et novellefragment med netop doktor Faust. I sin poetik har Petrarca ligefrem anbefalet metoden, og flere forskere, ikke mindst Frederik Nielsen, har fremhævet Shakespeares stilblanding som et af de forbilleder Jacobsen især byggede på.

Forholdet mellem liv og værk er kompliceret. Der er imidlertid en forskel på genrerne. Der er lyrik, og der er fiktion. Også romaner der bygger på dokumenteringer, som *Fru Marie Grubbe* f.eks., er i deres væsen fiktion og må/skal læses som fiktion.

Omvendt ligner *Gurresange* fiktion med deres rollefigurer Valdemar og Tove, men de er lyriske værker. Det er som Georg Brandes allerede i 1883 konstaterede: *Jacobsen naaede tidligere til sin Ejendommelighed i versets end i Prosaens Form*. Brandes fik også med hvad man måske kunne kalde en typisk jysk formulering sagt at *den nævnte Digtkres er ingenlunde uden Værd* – »den er ett' så ringe så ringe endda« må hedde sådan på universitetssprog –

Frederik Nielsen har i sin indledning til *Samlede Værker* 1973 ikke så helt lidt at sige om et af de mest udbredte lyriske Jacobsen-værker. Hurtigt konstaterede Nielsen at *Gurre-Sange* blev hans egentlig gennembrud som lyriker og påpegede interessant nok indflydelsen på Edgar Allan Poes digte som Jacobsen netop læste sig flittigt ind på. Det virker ikke umiddelbart indlysende at se forbindelsen, særligt hvis det er lang tid siden man har læst Poe. De frit flydende vers – »prosadigte« ville nogen sige med et selvmodsigende udtryk – er der

så mange der historien igennem har brugt at det lige så gerne kan være Jacobsens originale udtryk som inspiration fra Poelæsning.

Mere interessant forekommer Nielsens påpegning af Shakespeares betydning. Det fremgår bl.a. af et kapitel i *Niels Lyhne* hvor stærkt Jacobsen var optaget af sin Shakespearelæsning, og i *Gurre-Sange* står Tove med en styrke som de bedste kvindeskikkelser hos englænderen. Toves sang fra afsnit V er stærkt og sammensat med dets frem- og-tilbage og de to slutvers:

*For alle mine Roser har jeg kysset ihjel,
Alt mens jeg tænkte på dig.*

Et enestående klart poetisk billede. Meget originalt er digtet, tæt på Brandes' definition af litterær kvalitet i essayet *Om det uendeligt Smaa og det uendeligt Store i Poesien*, som i det hele taget disse fornyelser af noget der kunne være forslidt i dansk lyrik, men blev friskt hos Jacobsen med hans originalitet. *Gurre-Sange* har eros-virkelighed (Nielsen). Et citat: *Ingen har som Jacobsen i sin lyrik kunnet forvandle angstfuld fortvivlelse, sørgmodig viden, uopgivende indsigt og en ung hengivelse til en lyrik, der bliver til en ny og fuldere livsindsigt.*

Det kunne lige så gerne være en beskrivelse af Petrarcas digtning. Sammenfaldet i tid er lige så åbenbar: Valdemar Atterdag blev konge over de dele af Danmark grev Gert den Kulledes sønner ville overlade ham i 1340 – samme år som Petrarca fik indbydelsen til at modtage digterlaurbærrene både i Paris og i Rom. Valdemar Atterdag besøgte Avignon i 1362, men da var Petrarca for længst flyttet fra pavestaden. I 1375 døde Boccaccio i Certaldo og Valdemar på Gurre. Det har Jacobsen næppe overvejet, men den tidskolorit han kunne lægge ind over sine sange fra Gurre ud fra sin historiske læsning og forståelse for historie, det var den de to italienere levede midt i og lod præge deres værker. *Decameron* udspiller sig i det frygtelige pestår 1348 som også Jacobsens novelle fra Bergamo.

Gurre-Sange er for en umiddelbar betragtning noget af det nærmeste vi i dansk litteratur kommer Petrarcas *Canzoniere*. Endnu mangler der så vidt vides, en grundigere undersøgelse af stiltræk og tonegange i *Gurre-Sange*. Og da kun ganske få indtil videre overhovedet har stiftet bekendtskab med *Canzoniere*, kan man heller forvente at nogen skulle have kunnet.

Det gælder også for det musikalske samspil mellem natur og eros i *Gurre-Sange*, de to væsentlige træk i Petrarcas digte, dem der bestemmer lyrikken som lyrik for alle tidsaldre efter Lauras og Toves. Og Nielsen nærmer sig en forståelse for den sammenhæng jeg her påpeger, når han i 1953-afhandlingen taler om *trubadurlyriske billeder*. Trubadurlyrikken fra Provence hørte til Petrarcas barnelærdom.

Efterord

Min Jacobsen, mit Thisted. Begge sider af dette forhold har jeg skrevet om. De fylder i mit forfatterskab, noget er udkommet, andet vil komme ud, andet vil ende på Det kgl. Bibliotek eller i papirmøllen. To romaner, et par noveller, en halv digtsamling og indslag i mine andre digtbøger, to portrætdigte af JPJ, essays i *Jul i Thy* og andre steder. Romanerne var et forsøg på at give min fødeby en mytologi om dens tilblivelse, få har læst dem og færre forstået dem; nogle af dem der både har læst og forstået, var kritikere; en svensk sådan sammenlignede sproget i *Don Juans Døtre* med Jacobsens og Herman Bang, og en dansk skrev at *han lan fortælle historier, så det gnistrer*.

Det vægtigste om min Jacobsen er skuespillet *Sviger Mor*.



Peter Syrak Hansen: Guitarspilleren, 1882. Thisted Museum.

Peter Syrak Hansens maleri »Guitarspilleren«

Noget af det første der møder øjet, når man træder ind ad døren til Thisted Museum, er et stort maleri med en cigarrygende J. P. Jacobsen. Han hænger ud for trappen med opgang til hans mindestue. Museet modtog maleriet i 1962, ti år efter at det kom frem på en auktion i Odense. Da maleriet dukkede op af glemslens hav, var det næsten, som om Jacobsen og hans cigar tændte en lille mediebrand.

Køberen på auktionen den 8. april 1952 var Christian Dam, der drev kunsthandelen og kunstforlaget *Dansk Nutidskunst* i København. Hans tilknytning til Thy er uden tvivl en del af forklaringen på hans optagethed af J. P. Jacobsen. Han blev født på Refsdamgård i Sydthy 1899 og blev i 1973 begravet på Hurup kirkegård.

Christian Dam begyndte som journalistelev i Nykøbing Mors. Mens han var redaktør af den konservative avis i Rudkøbing, begyndte han at handle med kunst for at supplere indtægten. Da han blev redaktør af Århus Vejviser, afhændede han kunsthandelen i København og oprettede Århus Kunst Galleri i Skolegade. I dag er han af kunstkendere kendt som forfatter til bogen *Danske Malersignaturer* (1. udg. 1945).

Allerede i annoncer for auktionen kunne man læse, at maleriet var malet af Peter Syrak Hansen. Dels vidste sælgeren det, og maleriet var desuden signeret *P.S.H. 82* (Peter Syrak Hansen 1882). Signaturen må have siddet bag på lærredet, for der ses ingen signatur i dag. Maleriet var imidlertid så medtaget, at Christian Dam fik det restaureret, og i den forbindelse blev det sat på et nyt lærred.

Peter Syrak Hansen (1833–1904) blev i vinterhalvårene 1853–57 uddannet som dekorationsmaler på Kunstakademiet. Herefter rejste

han tre år til udlandet for at udvikle sine praktiske færdigheder, hvorefter han bosatte sig i København et par år. I 1863 fik han borgerskab som malermester i Fåborg. Han blev en meget velanskrevet håndværker, beundret for sin dygtighed af kolleger og fik tilnavnet »Mester«. Om arbejdspladsen skriver hans svigersøn maleren Fritz Syberg i sine erindringer: *»Hans værksted var ikke en kunstscole, men udelukkende et malerværksted, præget af fast tradition. Arbejdsdagen begyndte kl. 5½ morgen og sluttede kl. 8 aften.«*

Der kendes kun få malerier fra Peter Syrak Hansens hånd. Han er først og fremmest kendt for sine dekorationsopgaver, bl.a. i Valdemar Slots kirke. Da hans maleri dukkede op på auktionen, var det da også motivet med J. P. Jacobsen, der fangede Chr. Dams interesse. Han genopdagede så at sige J. P. Jacobsen, idet maleriet i kataloget kun var omtalt som »Guitar-spiller med tilhører«. Gennem en mellemhandler købte Christian Dam maleriet for 340 kroner, men han havde givet besked på, at han ville gå op til 2.000 kr.

Sælgeren af maleriet var håndværksmaler Ludvig Madsen fra Horne ved Fåborg. Han havde arvet det efter sin fars død i 1941. Kort efter auktionen aflagde Thisted Amtsavis besøg hos Ludvig Madsen og bragt den 18. april 1952 en stor artikel under overskriften: *»J. P. Jacobsen-maleriet stod altid i vejen.«* Den godt 70-årige maler boede i et hyggeligt bindingsværkshus, hvor *»der herskede den mest ubeskrivelige uorden overalt«*. På spørgsmålet om, hvordan han var kommet i besiddelse af maleriet, fortæller Ludvig Madsen:

»Min far, som boede i Bøjden – det er længere ud ad vejen vestpå – var ligesom jeg maler, og han havde været ansat hos Syrak Hansen, Fåborg. Da Syrak Hansen døde – ja, det er mange år siden – jeg var kun dreng dengang – var der auktion over en del af hans ting, og her købte far dette maleri for at have et minde om Syrak Hansen. Så vidt jeg kan huske, gav far 40 kr. for det. Det var mange penge dengang; men far vidste, at Syrak Hansen selv mente, at det var det bedste maleri, han havde malet. Derfor lod Syrak Hansen også maleriet



»J. P. Jacobsen i sit logi i Ny Adelgade«. Sort/hvid gengivelse af Valdemar Neiiendams maleri, der var udstillet på Charlottenborg 1944. Thisted Museum undersøgte sammen med Christian Dam muligheden for at købe det, men det blev solgt til direktør Christen Daell, Daells Varehus.

ophænge i Teknisk Skole i Fåborg, hvor det hang i alle de år, Syrak Hansen var forstander der.«

Ludvig Madsen oplyste endvidere, at maleriet med sine 140x100 cm var for stort til at have hængende på væggen. Faderen havde derfor haft det stående i et huggehus, hvor han om vinteren opbevarede spande, stiger og den slags. Selv havde Ludvig Madsen haft det stående mellem sine mange gamle sager, men det var altid i vejen. Derfor havde han sendt det med en fragtmand til auktionen.

Efter auktionen blev maleriet omtalt i snart sagt alle landets aviser fra Møns Folkeblad til Fjerritslev Avis. Thisted Museum er i besiddelse af udklip fra mindst 40 forskellige aviser. De korteste af omtalerne er enslydende og stammer sikkert fra nyhedsbureauer. Flere



Radering af Julius Borchert 1921 efter et foto fra 1881.

steder er købet omtalt som et »kup«. Der var også røster fremme om, at maleriet var velegnet som motiv på et frimærke.

Allerede i maj 1952 kunne pressen oplyse, at et hotel havde budt 5.000 kr. for maleriet. Chr. Dam forlangte imidlertid 10.000 kr., men ville slå 2.000 kr. af, hvis Thyboforenings fond *Thybofonden* købte det til Thisted Museum. Hans Mathiasen, redaktør af Thyboforeningens blad, var i kontakt med såvel museet som Chr. Dam, men det lykkedes ikke at rejse de mange penge.

På den sidste dag i maj, pinselørdag, blev maleriet præsenteret i Thisted for redaktør Kjeld Jensen og museumsleder P. L. Hald. Ved denne lejlighed snakkede Christian Dam med museumslederen om at få fremstillet en kopi i mindre størrelse, og senere sendte P. L. Hald en kort skriftlig anbefaling. Den 1. oktober 1952 kunne Thisted Amts Tidende meddele, at der var fremstillet 1000 kopier i størrelsen 40x30 cm. Maleriet havde nu fået titlen »J. P. Jacobsen besøger en ven«, og kopien var bagpå forsynet med en tryksag med oplysninger om J. P. Jacobsen og Peter Syrak Hansen.

Det originale kunstværk blev første gang udstillet på Charlottenborg i november 1952 i udstillingen ”Danske Kunstner-Slægter”. I første omgang satsede Chr. Dam på kopierne og gjorde ikke noget særligt for at sælge originalen, der vel også var med til at skabe opmærksomhed omkring hans galleri.

Tre år senere, den 13. april 1955, skrev Chr. Dam til P. L. Hald, at det ikke var lykkedes »at få solgt blot tilnærmelsesvis alle de fremstillede reproduktioner«. Chr. Dam var derfor indstillet på at sælge originalen. Museet kunne få den for 2.000 kr., ellers ville han forsøge at sælge den til det hotel i Kolding, som tidlige havde budt 5.000 kr. På trods af den noget lavere pris måtte Thisted Museum sige nej tak, og maleriet endte hos restauratør N. C. Langfeldt i Ølholm nord for Vejle. Han havde allerede et kunstværk med en titel hentet fra et digt af J. P. Jacobsen, nemlig »Det bødes der for«, keramikeren Søren Kongstrands liggende kvindefigur i fuld størrelse fra 1913. Ud over at drive

den trestjernede Ølholm Café havde Langfeldt en landsomspændende forretning med spilleautomater. Efter få år rejste han til Højbjerg.

Samme år som Syrak Hansens maleri kom til Ølholm, altså i 1955, malede Jacob Meyer fire billeder i Thisted med motiver knyttet til J. P. Jacobsen. Jacob Meyer (1895-1971) var især kendt som grafiker, og blandt hans raderinger ses motiver fra københavnske baggårde. Malerierne er i dag på Thisted Museum, men vi ved ikke, om billederne er malet på foranledning af Chr. Dam for at blive ophængt i en Jacobsen-stue i Ølholm. Tanken er imidlertid nærliggende. Det er ikke undersøgt, om Jacob Meyers personalia kan kaste lys over dette forhold.

I 1960 var malerierne tilbage hos Christian Dam i Århus. Det gjaldt både Syrak Hansens maleri og Jacob Meyers fire malerier. I anledning af 75-året for J. P. Jacobsens død afholdtes en mindeudstilling i Århus Kunst Galleri i weekenden omkring dødsdagen den 30. april. Den følgende weekend blev udstillingen vist på Hotel Aalborg i Thisted. Ud over de nævnte malerier var den sydslesviske kunstner Fridrich Karl Gotsch præsenteret med en radering fra 1923 af Mogens i lystig omgang med svirebrødre. Der var også en trykt gengivelse af Ernst Josephsons portræt fra 1879 (gengivet i uddrag på forsiden af Jacobseniana). Desuden kunne man se indrammede avisudklip og forskellige bøger af eller om J. P. Jacobsen.

Sidste private ejer af de fem malerier var den anerkendt Vendsyssel-maler Axel P. Jensen (1885-1972). Han stod som giver, da de blev indført i museets protokol 12. januar 1962. Alle fik i første omgang samme museumsnummer, D 222: »Malerier og udklip til J. P. Jacobsen-samlingen.« Protokollen oplyser desuden, at malerierne er indleveret ved direktør Dam, Aarhus. Han har med andre ord fulgt Syrak Hansens maleri på dets omflakkende rejse fra Odense til Thisted, 10 år med flere ejerskift. Om der har været penge indblandet ved overdragelsen til Thisted Museum, f.eks. fra Thyboforeningen i København, fremgår ikke af museets materiale.

Om Syrak Hansens maleri skrev Fyns Stiftstidende dagen efter auktionen: *»Det er ikke noget fremragende kunstværk, typisk prøvende gjort af en ikke rutineret kunstner, som har lært en del teori, men endnu bevæger sig temmelig ufrit i brugen af farven. På den anden side er det særdeles ægte gjort, og i hvert fald må det anses for at være af den allerstørste interesse for det litterære minde om den store digter.«*

Formuleringen går ordret igen i landets aviser. Det var altså »ægte gjort« i sin amatøragtighed, tjah. For én der dagligt kigger på det, er det svært at acceptere den lidt nedladende holdning. Men selvfølgelig er det maleriets motiv, der gør det til noget særligt.

Maleriets motiv

At det er J. P. Jacobsen, der nyder cigaren, er uden for enhver tvivl. Hans kærlighed til rygning kan vi eksempelvis læse om i et brev, som han skrev den 1. oktober 1877 i Montreux: *»Jeg ryger afvekslende noget skrækkeligt Tobak og nogle latterlige Cigarer af 2 umaadelige Strik-kepindes Tykkelse.«*

Men hvem er guitarspilleren på maleriet? Christian Dam var på jagt efter ham allerede inden auktionen. Den 2. april skrev han et længere, maskinskrevet brev på Park Hotel i Odense til P. L. Hald på Thisted Museum. Han oplyser om sit fund blandt auktionsbillederne og skriver: *»Jeg beder Dem indtrængende om ikke til nogen side at give oplysninger om dette billede.«*

I sit brev stiller Christian Dam en række spørgsmål om J. P. Jacobsen og maleren Axel Helsted og om deres indbyrdes forhold. Vi kender ikke P. L. Halds svar, men han kunne have skrevet, at de to jævnaldrende kunstnere lærte hinanden at kende i Rom. I 1884 malede Helsted en pastel af Jacobsen, og han gentog senere billedet både som oliemaleri og som radering.

Christian Dam kendte Axel Helsteds portræt. Han havde tidligere solgt et forarbejde til pastellen til manufakturhandler Søndergaard i Thisted, som derefter forærede det til byens museum. For Christian

Dam var det nærliggende at kæde Helsted sammen med det nyopdukkede maleri, og han holdt ikke formodningerne for sig selv. Den 15. april kunne Thisted Amtsavis skrive, at ligheden var »umiskendelig i et selvportræt, Helsted udførte i 1887 under titlen Grubleren«. Denne lighed er der senere sat et stort spørgsmålstegn ved.

I sin bog om Peter Syrak Hansen skriver Ruby Langå-Jensen (1994), at Axel Helsteds efterkommere ikke er enige i ligheden mellem Helsted og guitaristen. Hendes konklusion er: *»Jeg er af den opfattelse, at maleren og forfatteren aldrig har mødt hinanden, men at billedet er et amalgam, en sammenstilling af flere komponenter, og det sandsynligvis er malet i kunstnerens hjem i Faaborg.«*

Ruby Langå-Jensen underbygger sin påstand ret overbevisende. I 1882 var Peter Syrak Hansen travlt optaget af sin forretning med lærlinge, svende og en stor kundekreds. Han havde familie med fem børn og havde flere offentlige erhverv. Underviste desuden i 116 timer på Teknisk Skole i semesteret 1881-82. Ifølge Ruby Langå-Jensen er det udelukket, at han i en periode havde opholdt sig i København i 1882.



Edouard Manets »Le Guitariste«, 1868. Kopi fra Ude og Hjemme.

Og hvad med den tuberkuloseramte J. P. Jacobsen? Herman Bang besøgte ham i Thisted i efteråret 1880, og det kom bag på ham, at Jacobsen allerede var så mærket af døden. At han i 1882 skulle have siddet model, lyder usandsynligt. Ikke mindst når man ser resultatet! Med høj cigarføring og et ret livskraftigt udseende leder det ikke tanken hen på en J. P. Jacobsen anno 1882. Og hvis han havde siddet model, så er det da besynderligt, at han ikke har nævnt Syrak Hansen med en stavelse i sine breve.

At Axel Helsted skulle være model til guitarspilleren, virker som en fiks idé fra Christian Dams side. Men som uddannet dekorationsmaler var Syrak Hansen fortrolig med brugen af forlæg. Han kan have hentet inspiration i det kulturelle ugeblad *Ude og Hjemme*. Her kunne han bl.a. se Edouard Manets »le Guitariste«. Og han kunne læse om J. P. Jacobsen og hans nyeste roman Niels Lyhne, hvor der er en dagligstuescene, hvor Erik spiller mandolin. Fra maleren Fritz Syberg véd vi, at *Ude og Hjemme* var til stor inspiration for de unge, vordende kunstmalere, som kom i Syrak Hansens hjem. Ugebladet kostede 3,75 kr. i kvartalet iberegnet forsendelse.

I bind 6 af J. P. Jacobsen Samlede Værker (Rosenkilde og Bagger 1974) optræder Syrak Hansens maleri som illustration nr. 230 med følgende tekst: »Maleriet viser J. P. Jacobsen og maleren Axel Helsted, det er malet af Helsted selv, der var én af digterens venner de sidste år.« At Helsted skulle have malet det, må betragtes som en grov misforståelse. Derimod er det en sejlivet myte, at han var model til guitarspilleren, og den myte var bestemt ikke aflivet i 1974.

Billeder af Jacobsen

Når J. P. Jacobsen nu ikke sad model, hvordan kunne Syrak Hansen så male et så vellignende portræt af digteren? Han har selvfølgelig haft et billede at kigge efter. Men fotografier var besværlige at mangfoldiggøre i 1800-tallet. Rasterteknikken blev opfundet i Amerika i 1881, men det var først i 1889, at Vendsyssel Tidende som



J. P. Jacobsen skåret af xylograf H. P. Hansen 1879. Han var én af Frederik Hendriksens dygtigste træskærere. Bragt i Herman Bangs bog Realisme og Realister og i Ude og Hjemme 9. januar 1981. Senere brugt i Illustreret Konversationsleksikon, der udkom i 1890'erne.

den første danske avis kunne bringe et fotografi af Fridtjof Nansen. Før rasterne kom frem, måtte man ty til andre metoder som kobberstik og træsnit. Inden for træsnit var xylografien den mest forfinede form, fordi der blev brugt hårdt endetræ, normalt af buksbom.

Hvornår fik offentligheden mulighed for at se et billede af J. P. Jacobsen? I hans egne bøger var der ingen billeder, mens han levede. Først året efter hans død, i 1886, var bogen *Digte og Udkast* foran forsynet med Helsteds radering af Jacobsen fra 1885. Det første offentliggjorte portræt er uden tvivl fra efteråret 1879 i bogen *Realisme og Realister*, hvor den unge journalist Herman Bang havde samlet nogle af sine artikler. J. P. Jacobsen fik bogen fra forlæggeren og nævnte den i et brev til Vilhelm Møller d. 23. december 1879. Efter at have gratuleret Vilhelm Møller med at bogen var tilegnet ham, skriver han om sit eget portræt:

»Over mit billede er der noget ingeniøragtigt-energisk som rimeligvis er kommet der for at jeg kan se ud som en rigtig Realist men for Resten tager

jeg mig jo net ud paa det kjønne Papir – ganske anderledes end Skandrup (Schandorph, red. bemærkning), der ser stærkt fortrukken ud og har faaet saadan en underlig Kuskevest paa.»

Portrættet af J. P. Jacobsen findes på side 87 i Herman Bangs bog. Det er muligt, at Syrak Hansen har set billedet i denne bog. Ellers har han uden tvivl gemt det nummer af Ude og Hjemme, hvor det samme billede blev reproduceret i januar 1881. Træsnittet er skåret i 1879 af xylograf H. P. Hansen. Forlægget var et fotografi, der blev taget af J. P. Jacobsen under opholdet i Montreux. Få dage før sin afrejste fra byen skrev han til Edvard Brandes d. 4. maj 1878. »Du havde længst haft Svar paa dine Breve, hvis ikke Fotografen hersteds havde været saa sendrægtig. Iaften er han imidlertid bleven færdig og jeg skynder mig at skrive.«



*Foto fra april 1878 taget af
J. Jeanneret, Montreux.*



Brugt i mindeartikel om J. P. Jacobsen i Illustreret Tidende 10. maj 1885. Hans to fingre i panden afslører tydeligt, at forlægget er et foto, hvor han er fotograferet sammen med Alexander Kielland.

I bind 6 af J. P. Jacobsen Samlede Værker (Rosenkilde og Bagger 1974) er billedet fra Herman Bangs bog medtaget som illustration nr. 229. Det er imidlertid et forkert billede, som er sat ind! Muligheden for at tage fejl skyldes selvfølgelig, at der er op til flere fotografier at vælge imellem. Senere samme år blev J. P. Jacobsen også fotograferet i Rom. Således skrev han herfra i et brev den 24. november 1878: »Jeg skal i nær Fremtid fotograferes hernede og skal da sende Billedet, for øvrigt seer jeg ganske ud som ellers.«

Det er selvfølgelig en mulighed, at Syrak Hansen har skaffet sig et af disse fotografier gennem sine forbindelser i København. Den støttende hånd på Syrak Hansens maleri leder unægtelig tanken hen på Ernst Josephsons maleri fra 1879. J. P. Jacobsen gav imidlertid maleriet til sin mor som fødselsdagsgave, så i 1882 var det hængt op i hjemmet i Thisted. Senere blev det givet til Frederiksborgmuseet, og der eksisterer et ikke særligt vellykket træsnit af maleriet, skåret af C. Hammer.

Der er imidlertid også påfaldende forskelle mellem de to Jacobsen-portrætter. Syrak Hansen har malet ansigtet mere i profil og lader Jacobsen bruge *venstre* hånd som støtte for hovedet. Og Jacobsens uundværlige briller mangler helt! Helt udelukkes må det selvfølgelig ikke, at Syrak Hansen kan have haft kendskab til Josephsons maleri, om ikke andet så af omtale.



Den norske forfatter Alexander Kielland opholdt sig i København 1881-82 sammen med sin familie. J. P. Jacobsen var en skattet gæst i hjemmet og er her fotograferet sammen med den norske vært i 1881.

Det moderne gennembruds tidsskrifter

I 1872 debuterede J. P. Jacobsen med novellen »Mogens« i *Nyt dansk Maanedsskrift*, der blev redigeret af Vilhelm Møller. Bladet udkom 1870-74, og derefter udgav han 1874-75 *Flyvende Blade*, hvor J. P. Jacobsen i 1874 debuterede som lyriker med »*En arabesk til en haandtegning af Michel Angelo*«. Efter at have givet op som selvstændig bladudgiver blev Vilhelm Møller knyttet som redaktør til Richard Kaufmanns ugeblad *Nutiden*, der udkom 1876-90. Det var også Vilhelm Møller, der udgav Pan-arabesken første gang. Som redaktør af Dansk Folkekalender tog han digtet med i 1883-udgaven, der udkom i slutningen af 1882.

I 1874 påbegyndte de to Brandes-brødre udgivelsen af månedsskriftet *Det nittende Aarhundrede*, som bragte oplysende artikler af tidens videnskabsmænd og litterære bidrag af bl.a. J. P. Jacobsen, Holger Drachmann og Henrik Ibsen. For Jacobsens vedkommende drejede det sig om de to første kapitler af Fru Marie Grubbe. Georg Brandes bidrog med forfatterportrætter og anmeldelser, Edvard Brandes med portrætter af skuespillere og teateranmeldelser. Da månedsskriftet lukkede i 1877, kom der imidlertid samme år en ny platform for »det moderne gennembruds mænd«, da Frederik Hendriksen i 1877 påbegyndte udgivelsen af *Ude og Hjemme* (1877-1884).

Xylografen Frederik Hendriksen kom allerede som 13-årig i lære på Illustreret Tidende, men professionelt og politisk fik han det afgørende skub under et ophold i London. Med baggrund i Hendriksens xylografiske mesterskab opdyrkede *Ude og Hjemme* en særlig genre: Illustrerede digte – eller digte skrevet over xylografiske forlæg. Den 25. dec. 1881 bragte bladet således et J. P. Jacobsen-digt – »*En vidtstrakt Hede med mossede Sten*« – håndskrevet direkte på et ark illustreret af August Jerndorff og derefter skåret i Frederik Hendriksens Xylografiske Institut. Ugen efter var turen kommet til »*Der burde have været roser*«.

Fire malerier af Jacob Meyer



Fødeljemet.



Graven.



Barndomshjemmet.



Lysthuset.

Kilder:

Ruby Langå-Jensen: Mester,
Faaborg 1994.

Jørgen Miltersen: Bondesøn fra Thy,
Jul i Thy 2007.

Det kgl. Biblioteks billedsamling.
Sag nr. 2078, Museum Thy.

J. P. Jacobsens fødselstime

I slutningen af november 1934 modtog Thistedes borgmester Søren Bjerregaard et kort brev fra Paris. Afsenderen var H. Vande Briel, der opgav Hotel Uranie som adresse. Han undskyldte de sproglige fejl, men han havde kun lært dansk i kortere tid.

Vande Briel oplyste, at han læste Jens Peter Jacobsens »mesterlige noveller«. Han studerede også astrologi, og i den forbindelse var han interesseret i kende forfatterens fødselstime d. 7. april 1847.

Den eneste der kunne tænkes at kende svaret, var broderen William Jacobsen. Han svarede da også straks, at hans bror blev født kl. 7 om morgenen.

I brevet nævnes to døtre, altså søstre til J. P. Jacobsen. Normalt nævnes kun Cecilie Marie, der var to år yngre end sin berømte bror. Hun fik imidlertid i 1853 en lillesøster, Anna, der kun blev fire år gammel.

Som kuriosum kan nævnes, at hvis man leder efter Williams fødsel i kirkebogen (28/11 1851), så støder man på navnet Niels Lyhne. Han blev født den 9. april 1851 som søn af købmand Jens Christensen Lyhne. Han var dog »død uden at komme i kirke«.

William Jacobsen var 83, da han skrev brevet.

Köpenhamn 14/11 1894

Hon. Borgmästar Bjerregaard
Thisted

Samt svar p. aa Deres Brev
af 12^{te} dets; & efter min
Moders Udsagn min Bror
född Kl 7 Morgnen 7^{de} April
2 Dötter 8 & 11 Förmiddag
og jag Kl 19 Förmiddag
der & sikkert i både nogen
andra end jag, der kan
give Oplysning, derom, Alla
fra den Tid & ja dide.
ärbödigt
William A Jacobsen

J. P. Jacobsen Selskabet

J. P. Jacobsen Selskabet blev stiftet i 1958 for at redde digterens fødehjem i Thisted fra nedrivning. Huset blev året efter restaureret og rummer i dag Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. J. P. Jacobsen Selskabets formål er at medvirke til at bevare og fremme interessen for J. P. Jacobsens litteratur og liv, samt værne om Jacobsen-minder.

Gennem årene har Selskabet bidraget til at udgive publikationer om Jacobsen, arrangere foredrag, studiekredse og koncerter. Selskabet samarbejder med Institut for Æstetik og Kommunikation ved Aarhus Universitet om udgivelse af skriftserien, »Jacobseniana. Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet«. Skriftserien udkom første gang i 2006 og udsendes gratis til selskabets medlemmer.

J. P. Jacobsen Selskabet har fysisk hjemsted på Thisted Museum, Jernbanegade i Thisted. Museet og Selskabet har et tæt og godt samarbejde. Museet rummer en mindestue for Jacobsen og formidler på fornem vis viden om hans liv og baggrund.

J. P. Jacobsen Selskabet afholder hvert år generalforsamling på forfatterens fødselsdag, d. 7. april, og i tilknytning hertil holdes et offentligt foredrag. Et medlemskab koster 150 kr. om året.

Indmeldelse i Selskabet kan ske ved henvendelse til **Thisted Museum tlf. 9792 0577** (mandag-fredag kl. 8-16). Eller pr. e-mail til thistedmuseum@mail.tele.dk

J. P. Jacobsen Selskabets syv bestyrelsesmedlemmer er følgende:

Svend Sørensen (formand), museumspædagog,
tlf. 9792 0577, e-mail: svend@thistedmuseum.dk

Jytte Nielsen, museumsleder,
tlf. 9792 0577, e-mail: jytte@thistedmuseum.dk

Knud Sørensen, forfatter,
tlf. 9772 5085, e-mail: knudsoerensen@dlgpost.dk

Jørgen Miltersen, tidl. redaktionschef,
tlf. 9798 1585, e-mail: miltved@mail.dk

Poul Bangsgaard, tidl. højskoleforstander, forfatter, foredragsholder,
tlf. 8635 0050, e-mail: bangsgaard@pc.dk

Jørn Erslev Andersen, lektor, lic.phil.
tlf. 4023 8551, e-mail: joern.erslev@dac.au.dk

Else Bisgaard, lektor,
tlf. 9793 1120, e-mail: else.bisgaard@vucthy-mors.dk

Indhold:

Forord

Nanna Goul:
Ondelyhneme!

Per Jacobsen:
Digternes Marie Grubbe

Søren Sørensen:
Alle mine roser
J. P. Jacobsen og Thisted i sproget

Søren Sørensen:
Amorøse Visioner
Om J. P. Jacobsen og Gurre-sange

Svend Sørensen:
Peter Syrak Hansens maleri »Guitarspilleren«

Jacobsens fødselstime

J. P. Jacobsen Selskabet